



JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Frida Persson

Umgänge mellan barn och förälder under LVU-vård

- särskilt när barnet omhändertagits på grund av våld i hemmet

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Titti Mattsson

Termin för examen: VT2017

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	4
FÖRKORTNINGAR	5
1 INLEDNING	6
1.1. Bakgrund	6
1.2. Syfte och frågeställningar	7
1.3. Metod	7
1.4. Material och forskningsläge	8
1.5. Avgränsningar och terminologi	10
1.6. Disposition	10
2 DEN SOCIALA BARN- OCH UNGDOMSVÅRDEN	12
2.1. Allmänt	12
2.2. Skydd från våld och rätt till frihet och säkerhet	12
2.3. Tvångsvård av unga	14
2.3.1. Förutsättningar för vård	15
2.3.2. Miljöfallen – särskilt vid våld	15
2.3.3. Upphörande av vård	16
3 PRINCIPEN OM BARNETS BÄSTA	18
3.1. Principen i barnkonventionen	18
3.2. Principen i nationell rätt	19
3.2.1. Barnets bästa i LVU, SoL och FB	19
3.2.2. Barnets bästa i EKMR	21

4 ANDRA GRUNDLÄGGANDE PRINCIPER UNDER LVU-VÅRDEN	23
4.1. Allmänt	23
4.2. Överklagbarhet och klagorätt	23
4.3. Principerna om kontinuitet, flexibilitet och närhet	24
4.4. Återföreningsprincipen	25
5 RÄTTEN TILL PRIVAT- OCH FAMILJELIV	28
5.1. Allmänt	28
5.2. Rättigheten i barnkonventionen	28
5.3. Rättigheten i EKMR	29
6 UMGÄNGE MELLAN BARN OCH FÖRÄLDER UNDER LVU-VÅRD	32
6.1. Bakgrund	32
6.2. Allmänna utgångspunkter vid umgängesbedömningen	32
6.3. Begränsning av umgänge vid LVU-vård	34
6.3.1. Allmänt	34
6.3.2. Hemlighållande av vistelseort	35
6.4. Bedömningar i frågor kring umgänget	36
6.5. Umgänge när våld förekommit i barnets hemmiljö	37
6.6. Barnets egen inställning till umgänge	38
7 EMPIRISK UNDERSÖKNING AV KAMMARRÄTTSDOMAR	40
7.1. Allmänt	40
7.2. Syftet med undersökningen	41
7.3. Närmare presentation av materialet	41

7.4. Resultat – bedömningsfaktorer hos domstolarna	42
7.4.1. Allmänt	42
7.4.2. Grunden för omhändertagandet och vårdbehovet	43
7.4.3. Förälderns beteende	46
7.4.4. Barnets reaktioner	47
7.4.5. Barnets egen inställning	48
7.4.6. Tidsaspekten	50
7.5. Sammanfattande och avslutande kommentar	51
8 ANALYS	56
8.1. Inledning	56
8.2. Intressekonflikter vid umgängesbedömningen – respekteras barnets rätt till privat- och familjeliv?	57
8.3. Barnets bästa – en oklar och varierande princip även i detta rättsområde	59
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	61
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	67

Summary

The main aim of this thesis is to clarify current law regarding the contact between children and their parents after taken into care based on the Care of Young Persons' Act (1990:52) – hereafter referred to as LVU. Taking into care of a child should normally be regarded as temporary and should be discontinued as soon as circumstances permit. Any measure of implementation of temporary care should be consistent with the ultimate aim of reuniting the natural parent and the child. Due to certain conditions, for example violence against the child, the contact has to be necessarily limited. The provisions on access restrictions have to be applied restrictively. The best interests of the child are fundamental and are determined in each individual situation.

Parents as well as children have right to a family life according to Article 8 of the European Convention of Human Rights (EKMR). In case the parent exposes the child to violence, the right to family and the child's right to security do not correspond. A further purpose of this thesis is therefore to expose the connections between these rights and the best interests of the child. A balance has to be maintained between the parents' right to raise their children and the child's right to be protected from harm. Even if the best interests of the child override those of the parent, the Social Council has to work for a reunification not to constitute a breach of the Convention. The authorities have to make well-reasoned and proportionate assessments, and take into account the rights to family life against the best interests of the child and the child's wish.

There is an obvious need of care and protection of the child against the parent when the child has been taken care of because of domestic violence. Therefore, it can be questioned if it is legitimate to mention a presumption of that contact with the perpetrator, likewise the parent, is favorably for the child during public care. The best interests of the child are decisive for all decisions concerning the child's individual situation. Therefore, it is not entirely clear what circumstances that should be required to limit the contact between children and their parents. The purpose of the empirical study in this work is to explain circumstances taken into account of the case of limited contact, emerged from administrative courts of appeal's reasoning. The study is qualitative as well as quantitative and shows that reasons for taking care, the parent's behaviour, the child's reactions and opinion as well as aspects of time are taken into account in the courts.

Sammanfattning

Kommande framställning har till syfte att, med hjälp av den rättsdogmatiska metoden, redogöra för gällande rätt i fråga om umgänge mellan barn och förälder under tiden då barnet vårdas med stöd av LVU. LVU-vården av barnet ska präglas av närhet med föräldern och ska ha siktet inställt på återförening. Socialnämnden har ett långtgående ansvar för att sådan kontakt så långt som möjligt tillgodoses. Under vissa förutsättningar kan rättstillämparen begränsa föräldrarnas kontakt med barnet, bland annat vid våld i barnets hemmiljö. Bestämmelsen om att begränsa umgänget ska tillämpas med stor restriktivitet och endast om det är nödvändigt med hänsyn till barnets vårdbehov och barnets bästa.

Barn har en absolut rättighet att inte exponeras för våld. Samtidigt har både barn och föräldrar rätt till privat- och familjeliv vilket innefattar kontakt med varandra. Utsätter föräldern barnet för våld kan därmed konstateras att nämnda rättigheter inte alltid korresponderar. Uppsatsen har därför också till syfte att redogöra för hur dessa rättigheter förhåller sig till varandra och till principen om barnets bästa. Europadomstolen har i praxis tydliggjort att nationella myndigheter måste arbeta för en återförening mellan barn och förälder i tillräcklig mån för att inte begränsningen i kontakten ska utgöra ett konventionsbrott. En rimlig balans måste enligt Europadomstolen upprätthållas mellan barnens behov av fortsatt vård och föräldrarnas intresse av att få återförenas med sina barn. Föräldrarnas intresse och rätt till privat- och familjeliv måste dock få åsidosättas om umgänget inte är till barnets bästa. Bedömningen ska grundas på motiverade och proportionella överväganden där föräldrarnas rätt till privat- och familjeliv måste ställas mot barnets bästa, vilja och rätt till skydd från utsatthet i sin hemmiljö.

Principen om barnets bästa ska vara styrande och avgörande för samtliga beslut som rör barnet. Har barnet omhändertagits på grund av våld i hemmet finns ett uppenbart skyddsbehov gentemot föräldern. Frågan är därför om det, likt vid familjemål, kan presumeras att umgänge med föräldern gynnar barnet. Principen om barnets bästa är en odefinierbar grundregel som får fastställas i varje enskild situation för varje enskilt barn. Vilka omständigheter som ska föreligga för att umgänget mellan barn och föräldrar ska begränsas är därför inte helt klart. Ett syfte med uppsatsen är att med hjälp av både en kvalitativ och kvantitativ empirisk metod undersöka vilka faktorer svenska kammarrätter fäster vikt vid i bedömningarna om umgänget ska begränsas. I den empiriska undersökningen i uppsatsen framgår följaktligen att domstolarna enligt domskälen i det hänseendet särskilt fäster vikt vid grunden för

omhändertagandet, förälderns beteende, barnets reaktioner och egen inställning samt tidsaspekter.

Förord

"Hela världen är en rad underverk, men vi är så vana vid dem, att vi kallar dem vardagliga."

- H.C. Andersen

Jag må vara van vid min vardag, men såhär i slutet av vardagen här i Lund är det lätt att bli vemodig. Den här tiden har varit fantastisk. Tack Lund för att du har varit en så enastående stad att ha en vardag i. Tack mina kära vänner som under dessa år i Lund gjort min vardag till underverk. Tack min käraste familj för att ni finns.

Jag vill också rikta ett stort tack till min handledare Titti Mattsson. Tack för engagemang, tillgänglighet och värdefulla råd.

Nu ser jag fram emot en ny vardag och nya underverk.

Lund, maj 2017.

Frida Persson

Förkortningar

Barnkonventionen	Förenta Nationernas konvention den 20 november 1989 om barnets rättigheter
BrB	Brottsbalk (1962:700)
BUP	Barn- och ungdomspsykiatri
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
Europadomstolen	Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna
FB	Föräldrabalk (1949:381)
HD	Högsta domstolen
JO	Justitieombudsmannen
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
NJA	Nytt juridiskt arkiv
OSL	Offentlighets- och sekretesslag (2009:400)
Prop.	Proposition
RF	Regeringsform (1974:157)
RH	Rättsfall från hovrätterna
RÅ	Regeringsrättens årsbok
SoL	Socialtjänstlag (2001:453)
SOSFS	Socialstyrelsens föfattningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1. Bakgrund

Forskning visar på att runt 65 000 barn upplever återkommande våld i hemmet här i Sverige.¹ Att barn utsätts för våld i sin hemmiljö kan vara en anledning till att ge barnet vård mot dennes eller föräldrarnas vilja med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Samhället har det övergripande ansvaret för att verka för att barn växer upp under goda förhållanden.² Det allmänna ska verka för att barns rätt tillvaratas.³ En etablerad uppfattning är att det är bra för barn att ha en nära och god kontakt med bägge sina föräldrar.⁴ Principerna om närhet och återförening med föräldrarna ska dessutom prägla vården av barnet. Har barnet tvångsomhändertagits på grund av våld i hemmet kan det samtidigt ifrågasättas om barnet gynnas av kontakt med en förövare som denne kan förknippa med trauman. Ett barn har en absolut rätt att inte utsättas för våld. Det kan följaktligen vara nödvändigt att kontakten mellan barn och förälder måste begränsas med hänsyn till barnets bästa.⁵ Vid våld i barnets hemmiljö ställs därför frågan om umgänget bör begränsas på sin spets.

En rättighet till privat- och familjeliv för såväl barn som vuxna stipuleras i flera nationella och internationella regleringar. Rättigheten måste beaktas av rättstillämparna vid umgängesbegränsningar. Eftersom föräldrars och barns intressen måste beaktas parallellt uppstår inte sällan konflikter dem emellan. Huruvida kontakt ska komma i fråga mellan barn och föräldrar under LVU-vården och i så fall i vilken omfattning blir därför i vissa fall en vanskelig bedömning för rättstillämparna.

Europadomstolen, såväl som svenska domstolar, har i flera mål prövat frågan om begränsning i umgänget mellan barn och föräldrar kan utgöra ett konventionsbrott. Domarna har dock grundats på överklagande från föräldrarnas sida varför det föreligger en osäkerhet kring hur rätten till privat- och familjeliv ska ses utifrån ett barnperspektiv. Det har också observerats att socialtjänsten tenderar att ha ett föräldraperspektiv i sitt arbete.⁶ Hur förhållandet mellan barns och föräldrars rätt till privat- och familjeliv ska ses ur ett barnperspektiv är därför en intressant fråga.

¹ Regeringens skrivelse 2016/17:10 s. 37.

² 5 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453), (SoL).

³ 1 kap. 2 § 5 st. regeringsformen (1974:152), (RF).

⁴ 6 kap. 2 a § föräldrabalken (1949:381), (FB).

⁵ Prop. 1979/80:1 s. 602.

⁶ Leviner, Pernilla, 2011, s. 90 ff.

1.2. Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att belysa vilka rättigheter barn och föräldrar har vad gäller kontakt och umgänge med varandra under LVU-vård samt hur dessa rättigheter förhåller sig till varandra. I syftet ingår att belysa den potentiella intressekonflikt som uppstår när föräldrarnas rätt till privat- och familjeliv ska ställas mot barnets rätt till skydd och principen om barnets bästa.

Vad gäller umgänge mellan förälder och barn är syftet med denna uppsats att ge en fördjupad redogörelse för vad som stipuleras i gällande rätt angående umgänge mellan barn och föräldrar när barnet vårdas med stöd av LVU. I detta syfte hör till att redovisa vilka principer som bör vara ledande under vården. Avsikten är också att klargöra under vilka förutsättningar en förälders rätt till privat- och familjeliv kan inskränkas genom att begränsa umgänge med barnet samt om en begränsning i umgänget kan utgöra en kränkning av rätten till privat- och familjeliv. I linje med detta syfte ligger att redogöra för hur Europadomstolen samt kammarrätterna i Sverige resonerar i fråga om huruvida umgänget bör begränsas.

Mot bakgrund av ovanstående syfte ställs följande frågeställningar:

1. Vilka principer och intressen bör prägla vården och kontakten mellan barn och förälder under LVU-vården?
2. Vad stipuleras i gällande rätt angående umgänge mellan barn och förälder under LVU-vård och under vilka förutsättningar kan umgänget begränsas?
3. Hur förhåller sig föräldrarnas rätt till privat- och familjeliv och möjlighet till umgänge till barnets rättigheter och principen om barnets bästa?
4. Vilka faktorer beaktas av kammarrätterna i deras domskäl angående i vilken omfattning umgänge mellan barn och föräldrar ska begränsas under LVU-vård när våld förekommit i barnets hemmiljö?

1.3. Metod

Rättsdogmatisk metod används för att uppfylla uppsatsens syfte och besvara uppställda frågeställningar. Den rättsdogmatiska metoden har som uppgift att systematisera, strukturera och tolka gällande rätt för att vetenskapligt rekonstruera ett rättssystem. Rättsdogmatiken söker inte återskapa något

som gått förlorat utan reder ut rättens oklarheter.⁷ Metoden innebär en rekonstruktion av gällande rätt. Argumentationen kan trots detta gå utanför rekonstruktionen för att skapa bättre lösningar och finna svar.⁸ Den rättsdogmatiska metoden kan följaktligen användas för att dels fastställa vilka rättsregler som existerar (de lege lata), dels vilka rättsregler som bör finnas (de lege ferenda).⁹ Rättsdogmatiken syftar till att utreda problem och oklarheter inom ett rättsområde mer djupgående än vad den praktiska juridiska tillämpningen gör. Målet med rättsdogmatiken är att tolka och skapa en förståelse för gällande rätt på ett moraliskt acceptabelt sätt.¹⁰ Målet är att med hjälp av metoden lösa ett rättsligt problem genom att applicera en rättsregel på problemet.¹¹ Svar kommer därför sökas huvudsakligen i lagtext, förarbeten, praxis och doktrin som är allmänt accepterade rättskällor.¹²

I uppsatsens empiriska undersökning har både en kvantitativ och en kvalitativ empirisk metod använts. Genom den empiriska metoden har empiriskt material i form av kammarrättsdomar samlats in för att dra generella slutsatser av detta material.¹³ Kvantitativ metod är användbar för att få svar på frågor om förekomsten av olika typer av innehållsliga kategorier i ett material. Det kan handla dels om hur ofta eller hur frekvent olika kategorier förekommer, dels om hur stort utrymme i tid eller rum som olika kategorier får.¹⁴ Den kvalitativa metoden består i denna uppsats av en textanalys. Den kvalitativa metoden går ut på att ta fram det väsentliga innehållet genom en noggrann läsning av textens delar, helhet och den kontext vari den ingår.¹⁵

1.4. Material och forskningsläge

Som sagt kommer svar sökas med utgångspunkt i lagtext, förarbeten, praxis och doktrin. Framförallt kommer artikel 8 om rätt till skydd för privat- och familjeliv i Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna (EKMR) samt doktrin som behandlar rättigheten att studeras. Hur Europadomstolen resonerat kring rättigheten i praxis i fråga om umgänge mellan barn och förälder är av stor betydelse för framställningen.

⁷ Peczenik, 1995, s. 33; Jareborg, 2004, s. 2 ff.

⁸ Jareborg, 2004, s. 4.

⁹ Lehrberg, 2015, s. 203.

¹⁰ Peczenik, 1995, s. 33 f.

¹¹ Korling och Zamboni, 2014, s. 21.

¹² Peczenik, 1995, s. 33; Kleineman, 2013, s. 21.

¹³ Sandgren, 2015, s. 49.

¹⁴ Esaiasson m.fl., 2012, s. 197.

¹⁵ Esaiasson m.fl., 2012, s. 210.

De grundläggande fri- och rättigheterna som är aktuella för uppsatsen har belysts på flera håll, bl.a. av Hans Danelius.¹⁶ Praxis från såväl nationella domstolar som från Europadomstolen bidrar till att bringa klarhet i hur dessa fri- och rättigheter ska förstås och förhålla sig till varandra. De fall som prövats av Europadomstolen i fråga om rätt till privat- och familjeliv har främst speglat ett föräldraperspektiv eftersom det är föräldrarna som har klagat på de nationella myndigheternas handläggning. Avsikten är att istället applicera ett barnperspektiv på denna uppsats och därmed också undersöka vad gällande rätt innebär för barnet och dess rättigheter.

I den empiriska undersökningen kommer praxis från de svenska kammarrätterna att studeras i syfte att utröna vilka faktorer som domstolarna fäster vikt vid när det bedöms om umgänge mellan barn och förälder bör begränsas. Mot bakgrund av att det är domar från underrätterna som analyseras ska det poängteras att slutsatserna dras med försiktighet och med vetskap om att dessa inte har något prejudikatvärde.

Ytterligare en bestämmelse som kommer att studeras är 14 § LVU om tillgodoseende av umgänge mellan barn och föräldrar. Eftersom beslut enligt 14 § är överklagbara enligt 41 § kommer även praxis rörande lagrummen att analyseras för att fastställa om och när umgänge bör ske och hur bedömningen står sig i förhållande till barnets och föräldrarnas rättigheter.

Principen om barnets bästa är central för uppsatsen. Doktrin och artiklar som behandlar principen kommer därför att studeras. Det finns ett relativt omfattande material i fråga om principen om barnets bästa samt om barnrätt i stort. Frågor om barnskydd, LVU och umgänge har behandlats av bl.a. Titti Mattsson¹⁷ och Johanna Schiratzki¹⁸. Likaså har Eva Ryrstedt¹⁹ samt Anna Hollander²⁰ behandlat frågor vad gäller barnrätt. Vidare har Anna Kaldal behandlat barnrättsliga frågor ur ett processrättsligt perspektiv.²¹ Följande framställning bygger i stor utsträckning vidare på tidigare forskning. Uppsatsen kommer dock ha ett tydligare fokus på umgänge mellan barn och förälder när omhändertagandet med stöd av LVU grundas på att våld förekommit i barnets hemmiljö.

¹⁶ Danelius, 2015.

¹⁷ Mattsson, 2006.

¹⁸ Schiratzki, 2014.

¹⁹ Ryrstedt, 2009; Ryrstedt och Mattsson, 2007.

²⁰ Hollander, 2004.

²¹ Kaldal, 2010.

1.5. Avgränsningar och terminologi

Utgångspunkten för frågorna i framställningen kommer vara då barn redan har omhändertagits med stöd av LVU. Huruvida själva omhändertagandet är förenligt med aktuella principer och rättigheter kommer därför inte att beröras i någon större utsträckning. För att studera principen om barnets bästa kommer ledning sökas även i förarbeten till den familjerättsliga lagstiftningen. En viss jämförelse kommer att göras med umgänge mellan barn och förälder i familjemål. Uppsatsen har dock fokus på umgänge vid tvångsomhändertagande av barn enligt LVU och någon större redogörelse för umgänge enligt FB kommer därför inte att göras. Ett slutbetänkande med ett förslag till ny LVU har frambringats genom en utredning om tvångsvård av barn och unga.²² Lagförslaget har dock inte föranlett förändringar av det slag som ursprungligen var tänkt.²³ Eventuell kommande lagstiftning kommer därför inte beaktas i någon större utsträckning. Uppsatsen har fokus på umgänge när barn omhändertagits på grund av våld i hemmet och då omhändertagandet således grundas på 2 § LVU. Det kommer därför inte redogöras för gällande rätt kring omhändertagande enligt 3 §, eller eventuella skillnader i umgänget när barnets vård grundas på 3 §.

I uppsatsen används begreppet *barn* frekvent. I LVU används begreppen *barn* och *den unge* i viss mån parallell betydelse. Vård med stöd av 3 § LVU får beredas den som har fyllt 18 år men inte 20 år, medan vård enligt 2 § endast får beredas den som är yngre än 18 år.²⁴ Det är därför barn under 18 år som innefattas i begreppet barn i denna framställning. Vad gäller begreppet *förälder* kommer inte någon skillnad i fråga om rättigheter göras mellan å ena sidan vårdnadshavare och å andra sidan biologisk förälder som fråntagits vårdnaden om barnet.

1.6. Disposition

Uppsatsen är indelad i åtta delar. I andra kapitlet presenteras en redogörelse för förutsättningarna för LVU för att ge läsaren en förståelse för i vilka situationer omhändertagande och efterföljande frågor angående umgänge kan aktualiseras. Kapitel tre redogör för principen om barnets bästa. I kapitel fyra behandlas vilka andra grundläggande principer, utöver principen om barnets bästa, som ska vara ledande under vården och vilka grundsatser vården ska präglas av. Bland annat redogörs det för återföreningsprincipen,

²² SOU 2015:71.

²³ Mattsson, LVU 1 §, Lexino 2017-01-01.

²⁴ 1 § LVU.

som är grundläggande och central i efterföljande kapitel fem angående rätten till privat- och familjeliv. Återföreningsprincipen belyses därför med fördel innan genomgången av vad Europadomstolen framhållit angående umgängesbegränsningens förenlighet med rätten till privat- och familjeliv. Rätten till privat- och familjeliv som tillkommer såväl barn och förälder redovisas i kapitel fem. I kapitlet redogörs även för vad Europadomstolen framhållit angående rätten till privat- och familjeliv enligt artikel 8 EKMR i fråga om kontakt mellan barn och förälder. Vidare innehåller kapitel sex en redogörelse för gällande rätt kring umgänge mellan barn och förälder under LVU-vården. Syftet med kapitlet är att klargöra under vilka förutsättningar umgänget kan begränsas och vilka bedömningar rättstillämparen har att göra. Efter att gällande rätt beskrivits förefinns en empirisk undersökning om vilka faktorer som kammarrätterna i Sverige fäster vikt vid i sina domskäl i mål om umgängesbegränsning i kapitel sju. Därtill ankommer en redogörelse för hur domstolarna resonerat kring de olika omständigheterna samt vilka bedömningsfaktorer som förefaller väga tungt i deras domskäl. Avslutningsvis innehåller kapitel åtta en analyserande del där gällande rätt och praxis granskas mot bakgrund av grundläggande fri- och rättigheter och de intressen som regleringen har för avsikt att tillgodose. Analysen fokuserar på intressekonflikten mellan barnets respektive förälders rätt till privat- och familjeliv samt rättighetens förhållande till barnets bästa.

2 Den sociala barn- och ungdomsvården

2.1. Allmänt

Det är väsentligt att läsaren har förståelse för förutsättningarna för att tvångsomhändertagande ska aktualiseras samt den problematik som kan ligga till grund för omhändertagandet. Umgängesbegränsningen grundas nämligen inte sällan på barnets vårdbehov i och med anledningen till omhändertagandet.²⁵ Eftersom LVU-vården ska präglas av återförening till det ursprungliga hemmet är det därför också väsentligt att veta när upphörande av vård kan bli aktuellt. Uppsatsen kommer som tidigare sagts ha fokus på umgänge mellan barn och föräldrar under LVU-vården när våld i hemmet varit anledningen till att barnet tvångsomhändertagits. Det är därför viktigt för läsaren att ha insikt i våldets förhållande till LVU-vården. När barnet varit föremål för våld ställs frågan om huruvida umgänge främjar barnets vård eller ej på sin spets eftersom det då finns ett starkt skyddsbehov för barnet gentemot föräldern. Att våld i nära relationer är ett aktuellt och viktigt ämne i svensk rätt syns inte minst genom den nationella strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor som presenterades av regeringen i november 2016. Förslaget innebär bl.a. införande av obligatoriska moment om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer i utbildningar till yrken som innebär möten med våldsutsatta kvinnor och barn.²⁶

2.2. Skydd från våld och rätt till frihet och säkerhet

En reglering om agaförbud infördes i svensk rätt 1979. Enligt bestämmelsen har barn rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn ska behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.²⁷ Barn har en absolut rätt att inte bli utsatta för våld, övergrepp eller annan kränkande behandling.²⁸ Artikel 19 i barnkonventionen stipulerar att barn har rätt att skyddas mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld och mot utnyttjande

²⁵ Se vidare avsnitt 6.3.1.

²⁶ Skr. 2016/17:10.

²⁷ 6 kap. 1 § FB.

²⁸ Prop. 2005/06:99 s. 42.

inom familjen. Barn som har utsatts för någon form av vanvård, utnyttjande eller övergrepp har vidare enligt artikel 39 rätt till stöd och hjälp. Sverige har ratificerat barnkonventionen men den gäller inte som svensk lag. Istället är en av principerna enligt en strategi för att stärka barnets rättigheter som antogs av riksdagen 2010 att all lagstiftning som rör barn ska utformas i överensstämmelse med barnkonventionen.²⁹ Barn är därmed beroende av att samhället skapar ett system som kan realisera deras rättigheter. Även om artiklarna i barnkonventionen inte är bindande svensk rätt är det numera vanligt förekommande att de berörs i domstolars domskäl. Konventionen åberopas också allt oftare av Europadomstolen, vilket innebär att den får inflytande på ny rättspraxis.³⁰

Av artikel 3 EKMR framgår vidare att ingen får utsättas för tortyr eller omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.³¹ Staten har ett ansvar för att vidta särskilda åtgärder och skyddsmekanismer för att skydda barn.³² Fall där barn har utsatts för kroppslig bestraffning har ansetts falla under artikel 3 EKMR.³³ Kroppslig bestraffning definieras i allmänhet som varje form av fysisk bestraffning som avser att vålla en person smärta eller obehag. Det kan också röra sig om icke fysiska handlingar, exempelvis hot, som också leder till att barnet förödmjukas.³⁴ Inget våld mot barn är motiverat. Barns rätt att få sitt bästa i främsta rummet i alla frågor som rör eller påverkar dem måste respekteras, särskilt när de är offer för våldsbrott.³⁵

Var och en har enligt artikel 5 i EKMR rätt till frihet och personlig säkerhet.³⁶ Ingen får berövas friheten utom i de undantagsfall som framgår av artikeln. Familjeliv förutsätter normalt sett att barnets frihet inskränks av vårdnadshavaren. En vårdnadshavare kan begränsa barnets frihet i stor utsträckning utan att det medför en kränkning av barnets rätt till frihet och säkerhet enligt artikel 5, under förutsättning att begränsningen står i enlighet med barnets bästa.³⁷ Bedömningen av var gränsen går för barnets rätt till integritet i relation till vårdnadshavaren är inte given.³⁸ Vid umgänge mellan barn och förälder under LVU-vård är det staten och inte föräldern som

²⁹ Prop. 2009/10:232.

³⁰ Mattsson, 2010, s. 63.

³¹ Rättigheten har en motsvarighet i artikel 4 i EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna.

³² O’Keeffe mot Irland.

³³ Tyrer mot Förenade kungariket.

³⁴ Committee on the Rights of the Child, General Comment, no. 8, 2006.

³⁵ Committee on the Rights of the Child General Comment, no. 13, 2011.

³⁶ Rättigheten har en motsvarighet i artikel 3 FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna samt i artikel 6 EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna.

³⁷ Nielsen v. Danmark.

³⁸ Kaldal och Kankaanpää Thell, 2016/17, s. 355.

beslutar om en inskränkning i barnets frihet. Det ska i detta hänseende poängteras att staten har ansvar för att ge barn ett effektivt skydd.³⁹ Barnets bästa ska, som tidigare angivits, också vara avgörande även för detta beslut.⁴⁰

2.3. Tvångsvård av unga

Socialnämnden har en skyldighet att se till att enskilda får det stöd och hjälp som de behöver⁴¹ och att barn och ungdomar växer upp under goda och trygga förhållanden⁴². Samhället har även enligt barnkonventionen en skyldighet att vidta åtgärder för att skydda barn mot fysiska och psykiska övergrepp från vårdnadshavarens sida.⁴³ Insatser och stöd ska så långt det är möjligt ges i hemmet och i samförstånd med vårdnadshavaren.⁴⁴ Om insatser på frivillig basis inte är tillräckliga för att skydda barn kan vården istället under vissa förutsättningar ske tvångsmässigt med stöd av LVU. Syftet med LVU är att samhället ska kunna fullgöra sin skyldighet att tillgodose barns och ungdomars behov av skydd, vård och behandling. Det är den unges skydds- eller vårdbehov på kort och lång sikt som är bestämmande för socialnämndens insatser. Lagen kan därför inte användas för att tillgodose ett samhällsintresse.⁴⁵

Det är föräldrarna som har det primära vårdnadsansvaret för sina barn.⁴⁶ Vårdnadsansvaret innebär att vårdnadshavaren har rätt samt en skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter.⁴⁷ När ett barn omhändertas enligt LVU är det socialnämnden som bestämmer hur och var vården för den unge ska ordnas under vårdtiden.⁴⁸ Omhändertagandet innebär inte att en förälder formellt sett frångår sitt vårdnadsansvar.⁴⁹ Förälderns möjlighet att utöva ansvaret och bestämmanderätten kring frågor om barnet och dess personliga förhållanden kan dock komma att begränsas under vårdtiden.⁵⁰ Det står fritt för socialnämnden att besluta i frågor om barnet mot förälderns vilja.⁵¹ Socialnämnden ska dock samråda med

³⁹ E and others mot Förenade Kungariket.

⁴⁰ 1 § 5 st. LVU.

⁴¹ 2 kap. 1 § SoL

⁴² 5 kap. 1 § SoL.

⁴³ Artikel 19 i barnkonventionen.

⁴⁴ 5 kap. 1 § SoL; 1 § LVU.

⁴⁵ SOSFS 1997:15, s. 11.

⁴⁶ 6 kap. 2 § FB.

⁴⁷ Socialstyrelsen, 2006, s. 16.

⁴⁸ 11 § LVU.

⁴⁹ Schiratzki, 2014, s. 126 ff.

⁵⁰ Singer, 2000, s. 474; Mattsson, 2006, s. 134 f.

⁵¹ Mattsson, 2010, s. 91.

föräldrarna när situationen tillåter det.⁵² Dessutom är socialnämndens bestämmanderätt över barnet i förhållande till vårdnadshavaren begränsad till den del det behövs för att genomföra vården.⁵³

2.3.1. Förutsättningar för vård

Vissa lagstadgade villkor måste vara uppfyllda för att tvångsvård av barn ska kunna ske. Först och främst måste det föreligga ett missförhållande. Missförhållandet ska sedan medföra en *påtaglig risk* för att den unges hälsa eller utveckling skadas.⁵⁴ Riskbedömningen måste grundas på konkreta fakta och inte på lösa eller hypotetiska antaganden. Utöver att risken ska vara påvisbar ska den dessutom vara allvarlig.⁵⁵ 2 och 3 §§ LVU anger när ett missförhållande föreligger. En förutsättning för vård är att det inte finns samtycke till vården av vårdnadshavaren och av den unge själv om denne fyllt 15 år.⁵⁶ I de fall socialnämnden anser att det föreligger ett akut vårdbehov kan nämnden under vissa förutsättningar besluta om ett omedelbart omhändertagande. Förfarandet förutsätter att det är sannolikt att den unge behöver beredas vård med stöd av LVU och att situationens art kräver att förvaltningsrättens beslut inte kan inväntas.⁵⁷ Insatserna ska präglas av respekt för den unges människovärde och integritet.⁵⁸

2.3.2. Miljöfallen – särskilt vid våld

2 § LVU tar sikte på miljöfallen då det på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas. Begreppet påtaglig risk förekommer i lagstiftningen som beviskrav. Uttrycket används för att beskriva att risken är konkret. Det får alltså inte vara fråga om något subjektivt antagande om att barnet löper risk att skadas. Inte heller får ovidkommande omständigheter, såsom allmänna samhällsvärderingar, läggas till grund för ett tvångsomhändertagande.⁵⁹ Med misshandel avses både psykisk och fysisk misshandel. Psykisk misshandel är svårbestämt och kräver en noggrann individuell bedömning i varje enskilt fall.⁶⁰ Psykisk misshandel innebär ofta ett förhållningssätt och agerande hos föräldern, exempelvis då det förekommer våld mellan

⁵² Prop. 1979/80:1 s. 597.

⁵³ Lundgren m.fl., 2016, s. 389; JO 2002/03 s. 234.

⁵⁴ 2 och 3 §§ LVU.

⁵⁵ RÅ 1995 ref. 46; RÅ 2009 ref. 64; HFD 2014 ref. 46.

⁵⁶ 1 § LVU.

⁵⁷ 6 § LVU.

⁵⁸ 1 § 1 st. LVU.

⁵⁹ Prop. 1989/90: 28 s. 65 f.

⁶⁰ Prop. 2002/03:53 s. 82.

föräldrarna i barnets hem.⁶¹ I fråga om fysisk misshandel kan de straffrättsliga begreppsbildningarna sägas bilda den yttre ramen kring misshandelsrekvisitet i LVU.⁶² Vid omhändertagande enligt LVU saknas däremot anledning att resonera kring gärningsmannens avsikter. Istället är det den konkreta risksituationen för barnet som ska vara avgörande för ingripandet.⁶³ Av förarbeten framgår att redan en ringa grad av misshandel, om det inte är fråga om någon enstaka överilad handling, kan utgöra en påtaglig risk för den unges hälsa eller utveckling. Vid misshandel av allvarigare slag bör den unge regelmässigt beredas vård utanför det egna hemmet, åtminstone för en tid.⁶⁴

Det ska också sägas något om misshandel i förhållande till föräldrarnas vårdnadsansvar. Av barnkonventionens artikel 5 framgår att konventionsstaterna ska respektera det ansvar och de rättigheter och skyldigheter som tillkommer föräldrarna att, på ett sätt som står i överensstämmelse med den fortlöpande utvecklingen av barnets förmåga, ge lämplig ledning och råd då barnet utövar sina rättigheter enligt konventionen. Likaså anger artikel 18 i barnkonventionen att föräldrarna har huvudansvaret för barnets uppfostran, men att samhället har ett ansvar att bistå familjen. Det kan i vissa fall vara svårt att avgöra var gränsen för normal föräldrakontroll går, inte minst i fråga om hedersrelaterat våld.⁶⁵ Ansvar för barnet får dock aldrig utövas i form av våldsamt eller förödmjukande fostran eller på ett sätt som kränker barnets rättigheter.⁶⁶ Att en uppväxtmiljö som präglas av våld och hot om våld omfattas av regleringen i LVU står klart.⁶⁷

2.3.3. Upphörande av vård

Vård enligt LVU ska upphöra när syftet med vården är tillgodosett.⁶⁸ När ett barn vårdas med stöd av 2 § LVU ska vården upphöra när det inte längre finns sådana brister i omsorgen som utgjort påtaglig risk för den unges hälsa och utveckling. Vård- och behandlingsbehovet ska således ha upphört.⁶⁹ Kan vårdbehovet inte bedömas, exempelvis om de biologiska föräldrarna motsätter sig en sådan utredning, får avgörandet ske utifrån en allmän

⁶¹ Mattsson, 2 § LVU, Lexino 2017-01-01.

⁶² Jfr 2 kap. 5 § och 6 § brottsbalken (1962:700) (BrB); SOSFS 1997:15 s. 26 f.; Karnov internet, 2 § LVU, not 9.

⁶³ Karnov internet, 2 § LVU, not 9.

⁶⁴ Prop 1989/90:28 s. 107; SOSFS 1997:15 s. 25.

⁶⁵ SOU 2015:71 s. 338.

⁶⁶ Committee on the Rights of the Child, General Comment, no. 8, 2006, p. 28.

⁶⁷ HFD 2014 ref. 46.

⁶⁸ 21 § LVU.

⁶⁹ RÅ 1987 ref. 123.

lämplighetsbedömning baserad på den kännedom om förhållandena som finns.⁷⁰ Hemmiljön måste ha hunnit stabiliseras för att en återförening ska kunna aktualiseras.⁷¹ Att misshandel har förekommit i den unges hem behöver inte betyda att vården inte ska upphöra och att barnet inte ska återvända hem. Frågan är om de förhållanden som föranledde omhändertagandet har upphört och om föräldern har förmåga att tillgodose barnets vårdbehov.⁷² För barnets återförening med vårdnadshavaren är det av mycket stor vikt att umgänget fungerar under vårdtiden och att det finns en medveten planering som på sikt leder till en hemflyttning. Förberedelserna måste utgå från det enskilda barnet och dennes situation, behov och inställning. En successiv ökning av umgänget bör generellt sett ske där tiden för hemflyttningen får väljas med hänsyn till vad som är lämpligt för barnet.⁷³

Socialnämnden ska bevaka att vården inte fortgår längre än nödvändigt. För att nämnden ska hålla sig informerad om hur vården fortlöper och kunna avsluta vården när den inte längre behövs ska nämnden följa och minst var sjätte månad överväga vården.⁷⁴ Ett övervägande innebär inte att något formellt beslut i frågan fattas. Övervägandet är att betrakta som en information eller anmälan till nämnden för att den ska hålla sig underrättad om vården. När ett övervägande har gjorts finns det således inget beslut att överklaga.⁷⁵

Det ska slutligen poängteras att våld i barnets ursprungliga hem kan vara en anledning att, istället för att återförening barn och förälder, flytta över vårdnaden om barnet till familjehemsföräldrarna.⁷⁶ När barnet varit placerat i samma familjehem under tre års tid är socialnämnden skyldig att överväga huruvida det finns anledning att en sådan vårdnadsöverflyttning sker.⁷⁷ I bedömningen är det av vikt att beakta hur umgänget mellan barnet och föräldern har fungerat.⁷⁸ Tidigare ansågs att bestämmelsen skulle tillämpas med försiktighet.⁷⁹ Trots att återförening med föräldrarna ses som huvudregel anses vårdnadsöverflyttningar kunna ske i större omfattning. Bestämmelsen om vårdnadsöverflyttning har således inte längre samma undantagskaraktär.⁸⁰

⁷⁰ Mattsson, 21 § LVU, Lexino 2017-01-01; JO 2004/05 s. 243.

⁷¹ Olsson mot Sverige; SOSFS 1997:15 s. 80.

⁷² HFD 2012 ref. 35.

⁷³ SOSFS 1997:15 s. 82.

⁷⁴ 13 § LVU.

⁷⁵ Prop. 1989/90:28 s. 76.

⁷⁶ SOU 2000:77 s. 86 f.

⁷⁷ 13 § 3 st. LVU.

⁷⁸ Prop. 2002/03:53 s. 86.

⁷⁹ Prop. 1981/82:168 s. 35-48.

⁸⁰ Lundgren m.fl., 2016, s. 187.

3 Principen om barnets bästa

3.1. Principen i barnkonventionen

Enligt barnkonventionen ska barnets bästa komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn.⁸¹ Kommittén för barnets rättigheter har identifierat principen om barnets bästa som en av konventionens fyra grundprinciper för tolkning och genomförande av alla barnets rättigheter.⁸² Enligt FN:s kommitté för barns rättigheter är barnets bästa ett trefaldigt begrepp: en materiell rättighet, en tolkningsprincip och en förfaranderegeln.⁸³ Principen används dels som en allmän princip som ska genomsyra lagstiftning och beslut, dels för att tolka och ge innehåll åt konventionens övriga artiklar. Barnets bästa är inget statiskt begrepp utan det varierar över tid och från ett samhälle till ett annat.⁸⁴ Principen bör justeras och definieras individuellt utifrån det berörda barnets specifika situation med hänsyn tagen till personliga sammanhang, behov och specifika omständigheter.⁸⁵ Barnets inställning och identitet, bevarandet av familjemiljön och upprättande av relationer samt skydd och säkerhet är faktorer som ska beaktas när barnets bästa bedöms.⁸⁶ En bedömning måste också göras utifrån kunskap och beprövad erfarenhet. Även om viss ledning finns är principen om barnets bästa svårtolkad. Att en definition av barnets bästa saknas är dock ingen slump. Principen har avsiktligt hållits öppet formulerad eftersom bestämmelsens öppenhet är viktig för att kunna göra en korrekt bedömning i varje enskilt fall.⁸⁷ Eventuella konflikter mellan barnets bästa och en annan persons rättigheter får lösas genom att en lämplig kompromiss nås. Barnkonventionen kräver dock inte att barnets bästa alltid ska vara utslagsgivande, men det har hög prioritet och det måste fästas stor vikt vid vad som bäst gagnar barnet.⁸⁸

Barnets rättigheter är enligt flera av barnkonventionens artiklar integrerade med föräldrarnas rättigheter. Bland dessa märks exempelvis rättigheten i artikel 9 att inte bli skild från sina föräldrar, artikel 10 om familjeåterförening, artikel 16 om rätten till skydd mot godtyckliga eller

⁸¹ Artikel 3 i barnkonventionen.

⁸² Övriga grundläggande principer är förbud mot diskriminering (artikel 2), rätten till liv och utveckling (artikel 6) och barns rätt att uttrycka sina åsikter och få dem respekterade (artikel 12), se Committee on the Rights of the Child, General Comment, no. 5, p. 12.

⁸³ Committee on the Rights of the Child, General Comment no. 14, 2013, p. 6.

⁸⁴ SOU 1997:116 s. 131.

⁸⁵ Committee on the Rights of the Child, General Comment no. 14, 2013, p. 32.

⁸⁶ Committee on the Rights of the Child, General Comment no. 14, 2013, p. 52-79.

⁸⁷ Kaldal, 2010, s. 214 f.

⁸⁸ Committee on the Rights of the Child, General Comment no. 14, 2013, p. 39.

olagliga ingripanden i sitt privat- och familjeliv samt artikel 18 om att medlemsstaterna ska hjälpa föräldrarna med deras gemensamma ansvar för barnets uppfostran och utveckling.

3.2. Principen i nationell rätt

3.2.1. Barnets bästa i LVU, SoL och FB

Principen om barnets bästa har under 2000-talet kommit att genomsyra så gott som all lagstiftning rörande barn och ungas förhållanden, såväl familjerättslig som socialrättslig.⁸⁹ Syftet har varit att stärka barns rättsliga ställning i enlighet med barnkonventionen. Olika tolkningar av principen har förordats med förklaringen att förståelsen av barnets bästa varierar beroende på vilket rättsområde som är aktuellt.⁹⁰

Vid omhändertagande av barn enligt LVU ska vad som är det bästa för barnet vara avgörande vid samtliga beslut.⁹¹ Det innebär att beslut enligt LVU inte kan ha något annat syfte än att förbättra barnets situation. Inga andra intressen kan bestämma beslutets utgång. I en konflikt mellan barnets behov och andra intressen ska hänsyn till barnets bästa alltid ges företräde.⁹² I samband med vård enligt LVU betonar förarbeten att barnet ska betraktas som självständigt i förhållande till föräldrarna.⁹³ Principens innebörd i LVU är snävare än barnkonventionens, som ger utrymme för att andra intressen än barnets kan tillgodoses.⁹⁴ I socialrättsligt hänseende uttrycks principen om barnets bästa också i SoL.⁹⁵ I SoL hade principen tidigare en annan utformning och en svagare position än i LVU då det inte fanns något krav på att barnets bästa verkligen skulle komma i främsta rummet. Genom en lagändring 1 januari 2013 tydliggjordes barnrättsperspektivet i enlighet med barnkonventionen och samordnades med principens innebörd i LVU.⁹⁶

En återkommande problematik i diskussioner i svensk doktrin är begreppets oklara innehåll och svårigheten att använda det i praktiken. Frågor om begreppets materiella innebörd liksom dess faktiska funktion inom olika tillämpningsområden är endast delvis besvarade.⁹⁷ Det överläts till det

⁸⁹ Principen om barnets bästa kommer även till uttryck i artikel 24 i EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna.

⁹⁰ Schiratzki, 2014, s. 32.

⁹¹ 1 § 5 st. LVU; RÅ 2008 ref. 55.

⁹² Prop. 2002/03:53 s. 77.

⁹³ Prop. 2002/03:53 s. 76 f.

⁹⁴ Karnov internet, 1 § LVU, not 6.

⁹⁵ 1 kap. 2 § SoL; 5 kap. 1 § och 2 § SoL.

⁹⁶ Prop. 2012/13:10 s. 126.

⁹⁷ Mattsson, 1 kap. 2 § SoL, Lexino 2016-04-01.

allmänna att avgöra varje enskilt fall efter antaganden och bedömningar av de individuella omständigheterna. Trots att bedömningen av barnets bästa bestäms av rättstillämparen i varje enskilt fall finns det vissa behov som bör betraktas som grundläggande. Barns behov av skydd, omvårdnad och respekt för sin individ och integritet nämns som sådana fundamentala behov för barnet.⁹⁸ Barnets egen uppfattning ska också vägas in vid bedömningen av vad som är bäst för barnet i fråga.⁹⁹ Barnets bästa ska således fastställas från både ett objektivt och ett subjektivt perspektiv. Genom att applicera ett objektivt perspektiv på en enskild situation betraktas forskning och erfarenhet på området, medan det subjektiva perspektivet syftar till att inkludera barnets synpunkter i bedömningen.¹⁰⁰

När en domstol ska beakta barnets bästa betyder det i princip att en helhetsbedömning av barnets situation ska göras och att den bästa möjliga lösningen för barnet ska eftersträvas i varje enskilt fall.¹⁰¹ I praktiken arbetar rätten ofta med presumtioner som utgår från vad som kan utläsas ur lagtext, förarbeten och avgöranden.¹⁰² Vid frågor om vårdnad, boende och umgänge i familjerättsliga frågor ska det exempelvis särskilt fästas vikt vid barns behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.¹⁰³

En intressant fråga är om principen i den socialrättsliga lagstiftningen har samma innebörd som i den familjerättsliga. Bestämmelsen i FB angående barns grundläggande rätt till omvårdnad, trygghet och god fostran är tänkt att tjäna ledning även för andra än vårdnadshavarna.¹⁰⁴ Presumtionen om familjeliv med föräldern kommer till uttryck i LVU genom att insatser riktade till ett barn ska göras i samförstånd med barnets vårdnadshavare.¹⁰⁵ Vid LVU-vård är dock vårdnadshavarens inställning underordnad barnets behov av vård.¹⁰⁶ Vidare ska vården som sagt inte pågå längre tid än nödvändigt och vara inriktad på återförening med föräldrarna så snart det är möjligt.¹⁰⁷ Detta förstärker presumtionen till familjeliv. I LVU-mål finns i vissa fall ett tänkbart och accepterat skyddsbehov gentemot vårdnadshavaren. Det anses finnas ett starkt behov av att skydda barnet och tillgodose dennes vårdbehov. I civilrättsliga mål som rör barn är målet visserligen också att tillvarata barnets bästa. Dessa mål anses dock inte angå

⁹⁸ Singer, 2012, s. 34 f.

⁹⁹ Singer, 2012, s. 60.

¹⁰⁰ SOU 1997:116, s. 134; Schiratzki, 2014, s. 32.

¹⁰¹ Prop. 1997/98:7 s. 104.

¹⁰² Schiratzki, 2014, s. 38 f.

¹⁰³ 6 kap. 2 a § 2 st FB.

¹⁰⁴ Prop. 2002/03:53 s. 78.

¹⁰⁵ 1 § LVU.

¹⁰⁶ Kaldal, 2010, s. 277.

¹⁰⁷ RÅ 1987 ref. 160; RÅ 2001 not. 107.

barnens intressen på samma sätt som i LVU-mål.¹⁰⁸ Att det är skillnad på processerna i FB respektive LVU kommer till uttryck även i barnets delaktighet och inflytande i de olika måltyperna. Barnet innehar partsställning i LVU-mål men inte i vårdnadsmål. I LVU anger lagstiftaren således att utgångspunkten är att barnet och vårdnadshavaren har skilda intressen i målet. LVU präglas av ett större aktörsperspektiv för barnet.¹⁰⁹

Faktumet att principen om barnets bästa inte har någon allmängiltig definition kan anses medföra både positiva och negativa effekter. Att principens betydelse kan fastställas i praxis gör att barnets intresse kan förändras i takt med samhällsutvecklingen och anpassas efter varje barns situation. Öppenhet i bestämmelsen tillåter att uppfattningen om vad som är barnets bästa förändras över tid, i takt med att ny forskning och kunskap tillkommer.¹¹⁰ Ur ett processrättsligt perspektiv kan principen sägas ha skärpt förvaltningsdomstolarnas utredningsansvar. Principen innebär ett krav på ett fullgott beslutsunderlag. En utredning som inte klargör barnets bästa kan anses undermålig.¹¹¹ Avsaknaden av en närmare definition kan dock leda till en spretig och oklar praxis. Det blir följaktligen svårt att förutse hur begreppet kommer att tolkas.¹¹² Ur ett rättssäkerhetsperspektiv kan bristen på definition därför anses problematisk. Principen förändrar inte barns rätt till skydd och innebär inte heller i sig några utkrävbara rättigheter. Barnet kan således inte kräva att få skydd med hänvisning till principen om barnets bästa.¹¹³

3.2.2. Barnets bästa i EKMR

EKMR gäller som lag i Sverige.¹¹⁴ Dess rättighetsartiklar med tillhörande rättspraxis har därför avgörande inverkan på den svenska rätten.¹¹⁵ Rättigheterna ska inte endast ha en teoretisk eller exemplifierande innebörd utan vara praktiskt och effektivt tillämpbara.¹¹⁶ Det är i första hand lagstiftaren som löpande ska se till att svensk rätt överensstämmer med konventionen. EKMR är likväl direkt tillämplig för de rättsvårdande myndigheterna.¹¹⁷ EKMR innehåller inte någon uttrycklig bestämmelse om

¹⁰⁸ Ryrstedt och Mattsson, 2007, s. 394 f.

¹⁰⁹ Eklund, 2010/11, s. 187 f.

¹¹⁰ Kaldal, 2010, s. 214.

¹¹¹ Kaldal, 2010, s. 311 ff.

¹¹² Schiratzki, 2005, s. 53.

¹¹³ Leviner, 2011, s. 165.

¹¹⁴ 1 § lagen (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

¹¹⁵ Mattsson, 2010, s. 49 f.

¹¹⁶ SOU 2008:3 s. 85.

¹¹⁷ Prop. 1993/94:117 s. 36.

att hänsyn ska tas till barnets bästa. Europadomstolen har dock uttalat att barnets bästa ska vara av största vikt i samtliga fall som rör barn.¹¹⁸ Europadomstolen införlivar således skyldigheten att beakta barnets bästa i sin rättspraxis.¹¹⁹ När det gäller bedömningen om vad som är bäst för ett enskilt barn har domstolen framhållit att en sådan utredning primärt är en uppgift för de nationella myndigheterna eftersom det är dessa som kan ha en direkt kontakt med de berörda personerna. Det är vidare inte Europadomstolens uppgift att säga hur nationella domstolar borde bedömt frågan om barnets bästa, utan att granska om besluten överensstämmer med konventionens bestämmelser.¹²⁰

¹¹⁸ Jeunesse mot Nederländerna; Nunez mot Norge; Neulinger och Shuruk mot Schweiz.

¹¹⁹ Ignaccolo-Zenide mot Rumänien.

¹²⁰ Hokkanen mot Finland, p. 55.

4 Andra grundläggande principer under LVU-vården

4.1. Allmänt

Uppsatsen har hittills redogjort för bland annat syftet med tvångsomhändertagande av barn samt förutsättningarna för omhändertagandet. Med följande kapitel avses att beskriva vilka grundläggande principer, utöver principen om barnets bästa som skildrats i föregående kapitel, som är centrala och ska prägla LVU-vården. Kapitlet syftar till att ge en bild av sambandet mellan dessa grundläggande principer och barnets behov av bland annat kontakt med föräldern under vårdtiden.

Myndigheters arbete i barnskyddsärenden styrs såsom all offentlig förvaltning av vissa allmänna offentlighetsprinciper. Myndigheterna ska i sitt arbete iaktta principerna om legalitet, objektivitet och proportionalitet.¹²¹ All tvångsvård ska präglas av hög rättssäkerhetsnivå, vilket kommer till uttryck i den rättsliga process som föregår vård enligt LVU och de skyndsamhetskrav som finns.¹²² Under placeringen är flera rättssäkerhetsmoment återkommande. Exempelvis ska behovet av vården prövas kontinuerligt.¹²³ Det är socialnämnden som bestämmer hur vården av den unge ska ordnas och var han eller hon ska vistas under vårdtiden.¹²⁴ Vid arbete med barn och familjer betonas särskilt att socialnämnden ska främja utveckling och verka för skydd och stöd till den unge i nära samarbete med hemmen.¹²⁵

4.2. Överklagbarhet och klagorätt

En förutsättning för att kunna överklaga ett beslut är att personen i fråga har klagorätt. Vid vård enligt LVU blir frågan tämligen okomplicerad. En vårdnadshavare är nämligen alltid att se som part i ett LVU-ärende och är således klagoberättigad.¹²⁶ I fråga om vårdnadshavarens rätt att överklaga beslut inom ramen för LVU-vården finns det i lagen särskilt angivet vilka

¹²¹ Leviner, 2011, s. 168.

¹²² Mattsson, LVU 1 §, Lexino 2017-01-01.

¹²³ 13 § LVU.

¹²⁴ 11 § LVU.

¹²⁵ 5 kap. 1 § 2 och 7 p. SoL.

¹²⁶ Hellners och Malmqvist, 2007, s. 277.

beslut som går att överklaga, exempelvis beslut om umgänge under vården. Övriga beslut fattade av socialnämnden är således inte överklagbara.¹²⁷

Tanken på barnet som part i rättsliga förfaranden var länge främmande i svensk rätt.¹²⁸ Att även barnet numera har klagorätt i fråga om beslut som gäller vård enligt LVU är otvetydigt.¹²⁹ I praktiken har barnet dock begränsade möjligheter att utöva sin klagorätt. Behörigheten att själv agera inträder först när barnet fyllt 15 år.¹³⁰ De barn som på grund av sin ålder inte har rättslig handlingsförmåga tillförordnas istället en legal ställföreträdare.¹³¹ Vid fall då barnets och vårdnadshavarens intresse inte överensstämmer och det därmed finns en risk att vårdnadshavaren inte kommer tillvarata barnets rätt kan en särskild företrädare förordnas för barn.¹³² Vad gäller barns ställning som part ska också nämnas att det råder en viss osäkerhet kring vad barnet kan åstadkomma med sin talerätt i socialrättsliga mål. Barnet har nämligen ingen initiativrätt och kan således inte väcka talan om att bli ställd under vård.¹³³

4.3. Principerna om kontinuitet, flexibilitet och närhet

Principerna om kontinuitet, flexibilitet och närhet ska prägla vården av barn som sker i annat hem än det egna. Principen om *kontinuitet* utgår från förutsättningen att trygga och förtroendefulla relationer utgör grunden för ett framgångsrikt individuellt behandlingsarbete. Vid vilken tidpunkt ett barn känner tillhörighet i ett familjehem är olika från fall till fall, vilket beslutsfattaren måste ta hänsyn till.¹³⁴ Ett plötsligt, omedelbart eller återkommande uppbrott i betydelsefulla relationer kan innebära ett uppbrott som medför skada för barnet.¹³⁵ Kontinuitet innebär också att barnet får möjlighet att behålla en nära kontakt med sina närstående.¹³⁶ Idén om *flexibilitet* innebär vidare att vården ska anpassas till den enskildes aktuella förutsättningar och behov och till hans eller hennes totala sociala situation. *Närhetsprincipen* innebär att vård utanför det egna hemmet ska förläggas på ett sådant sätt att samhörigheten och kontakt med de anhöriga och med

¹²⁷ 41 § LVU.

¹²⁸ SOU 1987:7 s. 74.

¹²⁹ Mattsson, 2002, s. 170.

¹³⁰ 36 § 2 st. LVU.

¹³¹ 36 § 3 st. LVU; Ryrstedt och Mattsson, 2007, s. 393 f.

¹³² 39 § LVU.

¹³³ Prop. 1994/95:224, s. 23.

¹³⁴ Prop. 2002/03:53 s. 84 f.; SOU 2005:43 (del A), s. 105 f; HFD 2011 ref. 13; NJA 2014 s. 307.

¹³⁵ SOU 2000:77 (del 1) s. 55.

¹³⁶ Prop. 1979/80:1 s. 214 f. och 307.

hemmiljön främjas.¹³⁷ I förarbeten poängteras samtidigt att undantag från närhetsprincipen kan vara nödvändiga av vårdmässiga och andra skäl.¹³⁸ Närhetsprincipen är därför inget mål i sig utan kan få ge vika vid konflikt med andra principer. Vid fall då det finns behov av umgängesbegränsning eller då barnets behov av trygghet motiverar det kan frångående av närhetsprincipen vara aktuellt. I allmänhet överensstämmer närhetsprincipen med barnets vårdintresse. Barnets bästa ska alltid vara avgörande för om placeringen ska ske i närheten av det egna hemmet eller inte.¹³⁹ Placeringar med långa avstånd från hemmet bör främst komma i fråga under kortare perioder och gälla främst tonåringar som omhändertagits enligt 3 § LVU. Barn som omhändertagits på grund av vårdnadshavarens oförmåga eller liknande bör placeras nära hemmet för att lättare kunna mildra de ogynnsamma verkningar som ett skiljande från hemmet kan innebära.¹⁴⁰ Det är av stor betydelse att hemmet där den unge placeras kan samarbeta med barnets biologiska föräldrar. Socialtjänstens personal måste således vara lyhörd för föräldrarnas egna önskemål utan att det ger avkall på den professionella bedömningen om vad som är en lämplig placering för det enskilda barnet.¹⁴¹ Närhetsprincipen är en princip som är förankrad i Europadomstolens praxis. Ett förfarande då syskon placerades långt ifrån varandra och från modern ansågs strida mot rätten till privat- och familjeliv enligt artikel 8 EKMR eftersom ett regelbundet umgänge dem emellan hindrades.¹⁴²

4.4. Återföreningsprincipen

Ytterligare en princip som ska beaktas vid vård av barn utanför det egna hemmet är *återföreningsprincipen*. Närhetsprincipen och återföreningsprincipen anknyter till varandra och strävar efter den ursprungliga familjekonstruktionen. Medan närhetsprincipen står för en strävan mot ett upprätthållande av barnets ursprungliga och befintliga tillvaro, strävar återföreningsprincipen mot en förändring med mål att återföra barnet tillbaka till de biologiska föräldrarna.¹⁴³ Principerna kan också anses samspela eftersom att en av förutsättningarna för att barnet ska kunna återförenas med sina föräldrar är att kontakten dem emellan varit god under placeringstiden.

¹³⁷ 6 kap. 1 § 4 st. SoL; prop. 1979/80:1 s. 535.

¹³⁸ Prop. 1979/80:1 s. 307.

¹³⁹ SOSFS 1997:15, s. 56.

¹⁴⁰ Prop. 1979/80:1, s. 217.

¹⁴¹ Prop. 1996/97:124 s. 114.

¹⁴² Olsson mot Sverige.

¹⁴³ Mattsson, 2006, s. 114.

Tanken med återförening mellan barn och förälder har sitt ursprung i två huvudsynsätt om huruvida det är bäst för barn att stanna i en bristfällig men välkänd miljö eller flytta till en ny miljö med mer gynnsamma förhållanden. Den behovsorienterade skolan framhöll den skada som barn kan åsamkas av att stanna i en skadlig miljö. Den relationsrelaterade skolan betonade å sin sida att det var skadligt för barnet att bryta kontakten med den biologiska föräldern även om denne ansågs vara en ”dålig” förälder.¹⁴⁴

Syftet med vård med stöd av LVU är att skapa förutsättningar för den unge att återknyta gemenskapen med familjen under trygga förhållanden.¹⁴⁵ Det ska också understrykas att det så långt som möjligt måste finnas garantier för att den unge kan få en betryggande omvårdnad i det egna hemmet innan en återförening kan ske. Om domstol har beslutat om vård på grund av brister i barnets hemmiljö måste socialnämnden noga överväga situationen innan den beslutar om barnet bör återvända till hemmet. Det är emellertid inte möjligt att göra några generella uttalanden om under vilka förutsättningar detta kan ske.¹⁴⁶

Föräldern har ett behov av information om barnet och dess förhållanden för att skapa förutsättningar till återföring av barn och förälder när vårdbehovet är tillgodosett.¹⁴⁷ Även av nyare förarbeten till LVU framgår att huvudregeln alltså ska vara att vården ska inriktas på en återförening. I ett enskilt fall kan dock förhållandena vara sådana, särskilt med beaktande av barnets behov av en stabil och trygg uppväxt, att en återförening inte bedöms vara till barnets bästa.¹⁴⁸ Återföreningsprincipen regleras inte uttryckligen i varken SoL eller LVU. Principens existens åskådliggörs däremot indirekt genom kravet på att socialnämnden fortlöpande var sjätte månad ska pröva om det finns möjlighet för barnet att återvända till ursprungshemmet.¹⁴⁹

I doktrin framhålls att kontinuerlig kontakt mellan barn och föräldrar vid familjehemsplacering är välgörande för barnets självkänsla och identitet. Sådan kontakt hjälper barnen att se föräldrarna mer realistiskt.¹⁵⁰ Samtidigt har barn som tidigt i livet placeras i familjehem stora behov av att få leva under trygga och stabila förhållanden. Yngre barn som vistats i ett välfungerande familjehem i mer än sex månader eller under två av sina första fyra år har ofta utvecklat en anknytning till familjehemmet och känner

¹⁴⁴ Mattsson, 2006, s. 110.

¹⁴⁵ Prop. 1979/80:1, s. 501.

¹⁴⁶ Prop. 1979/80:1 s. 596.

¹⁴⁷ Mattsson, 2006, s. 136 f.

¹⁴⁸ Prop. 2012/13:10 s. 131.

¹⁴⁹ 13 § LVU.

¹⁵⁰ Andersson, 1998, s. 20.

sig trygga i de nya anknytningsrelationerna. Utifrån behovet av stabilitet och trygghet poängteras återigen att kontakten mellan barn och förälder måste byggas på en strikt bedömning om vad som är bäst för barnet.¹⁵¹ Kontinuitet och stabilitet i samhällsvården lyfts fram som ett övergripande mål vid sidan av återföreningsprincipen.¹⁵² Går det för långt tid mellan umgänget kan det ligga i barnets intresse att inte genomgå ytterligare förändringar och inleda kontakt med föräldern igen. Möjligheterna till återförening minskar enligt Europadomstolen successivt ju längre tid som passerar.¹⁵³

Europadomstolen har framhållit att det är myndigheternas uppgift att efter ett omhändertagande skapa goda förutsättningar för en återförening mellan barn och förälder.¹⁵⁴ Det ska framföras att det finns fall där det står klart att en återförening mellan barn och förälder inte är genomförbar och där det framstår som uppenbart bäst för barnet att inte återvända hem.¹⁵⁵ I sådana fall måste det skapas förutsättningar för att barnet ska kunna växa upp under trygga och stabila förhållanden. Utifrån praxis kan tolkas att en återförening mellan barnet och föräldern kan vara svår att genomföra om barnet efter förflyttning har upprättat ett nytt behov av kontinuitet i det familjehem som barnets vistats i.¹⁵⁶ Barnet kan riskera att fara illa om denne rycks bort från en ny och trygg miljö.¹⁵⁷

När det förutses att LVU-vården kan komma att bli långvarig kan det ibland vara påkallat att överväga om inte nämnden istället för en återförening bör verka för att det utses en annan vårdnadshavare för barnet. En sådan åtgärd kan också erfordras om vården inte kunnat avslutas trots långvariga och omfattande insatser från nämndens sida.¹⁵⁸ Återföreningsprincipen är således underordnad principen om att barnets bästa ska vara avgörande för samtliga beslut som fattas med stöd av LVU.¹⁵⁹

¹⁵¹ Risholm Mothander och Broberg, 2015, s. 33 ff., 2015.

¹⁵² Prop. 1989/90:28, s. 52; prop. 2002/03:53, s. 83 ff.

¹⁵³ Johansen mot Norge.

¹⁵⁴ Johansen mot Norge.

¹⁵⁵ Prop. 1989/90:28, s. 88.

¹⁵⁶ NJA 1993 s. 666.

¹⁵⁷ Prop. 2002/03:53, s. 84 f.; Socialstyrelsen, 2006, s. 142 f.

¹⁵⁸ SOU 2000:77 s. 86.

¹⁵⁹ HFD 2015 ref 36.

5 Rätten till privat- och familjeliv

5.1. Allmänt

Först och främst ska sägas något om rättighetsbegreppet som sådant för att klargöra när rätten till privat- och familjeliv överhuvudtaget kan begagnas. För att en rättighet ska sägas tillkommen en enskild krävs att vissa förutsättningar är uppfyllda: den enskilde ska vara garanterad en allsidig prövning av det beslutande organet, villkoren för rättigheten ska vara klar och preciserad i lagtexten, och individen ska ha en reell möjlighet att utkräva sin rättighet.¹⁶⁰ Eftersom barn i LVU-mål inte erhåller rättslig handlingsförmåga förrän vid 15 års ålder¹⁶¹ får barn anses befinna sig i en utsatt position i rättighetsssammanhang. Det ska därför uppmärksammas att trots att barn erkänns som rättighetsinnehavare behöver de någon form av rättsligt stöd för att tillgodogöra sig sina rättigheter. I LVU-mål beaktas barnets rättigheter genom att dessa har klagorätt, har rätt till ställföreträdare¹⁶² samt har rätt att få sin röst hörd och beaktad¹⁶³.

5.2. Rättigheten i barnkonventionen

Enligt barnkonventionen utgör familjen den grundläggande utgångspunkten för barnets utveckling och uppväxt. I konventionens inledning uttalas att barnet bör växa upp i en familjemiljö, i en omgivning av lycka, kärlek och förståelse. Även om det inte uttryckligen stadgas, genomsyras konventionen av föräldraskapets centrala roll i barnets uppväxt.¹⁶⁴ Artikel 9 uttrycker barns rätt till sina föräldrar genom att inte behöva skiljas ifrån dem. Undantag kan vara nödvändiga om åtskiljandet är berättigat utifrån barnets bästa, exempelvis om barnet utsätts för övergrepp.¹⁶⁵ Om ett sådant berättigat åtskiljande sker ska konventionsstaterna vidare enligt artikel 9 respektera barnets rätt att regelbundet upprätthålla kontakt med föräldrarna, förutom då sådan kontakt strider mot barnets bästa.¹⁶⁶ Vidare anger artikel

¹⁶⁰ Bramstång, 1985, s. 71.

¹⁶¹ 36 § 2 st. LVU.

¹⁶² Se avsnitt 4.2.

¹⁶³ Se avsnitt 6.6.

¹⁶⁴ Mattsson, 2010, s. 65.

¹⁶⁵ Kaldal och Kankaanpää, 2016/17, s. 779.

¹⁶⁶ Motsvarande rättighet återfinns i artikel 24 i EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna.

16 i konventionen att inget barn får utsättas för godtyckliga eller olagliga ingripanden i sitt privat- och familjeliv.

5.3. Rättigheten i EKMR

Såväl barn som deras föräldrar har enligt artikel 8 EKMR rätt till respekt för sitt privat- och familjeliv.¹⁶⁷ Inskränkningar av denna rättighet får inte göras annat än med stöd av lag och om det är nödvändigt ur ett demokratiskt samhälle samt kan motiveras med hänsyn till statens säkerhet, den allmänna säkerheten, landets ekonomiska välstånd eller till förebyggande av oordning eller brott, eller till skydd för hälsa eller moral eller för andra personers fri- och rättigheter. I bedömningen ska en avvägning göras av hur stort ingreppet är i den enskildes rätt och hur starkt det behov som ska tillgodoses genom ingreppet är.¹⁶⁸ Kravet på laglighet anses utgöra ett krav på att lagen ska innehålla tillräckligt precisa regler för att vara förutsebar i rimlig mån.¹⁶⁹ Ett omhändertagande med stöd av LVU utgör ett ingrepp i föräldrarnas och barnens rätt enligt artikel 8 och måste således uppfylla villkoren i artikelns andra punkt för att vara legitimt. Enligt Europadomstolens mening uppfyller bestämmelserna om förutsättningarna för omhändertagande i LVU konventionens krav. Bestämmelserna i LVU är visserligen allmänt hållna och lämnar stort spelrum åt de tillämpande organen, men helt precisa kriterier kan inte krävas.¹⁷⁰

Även om förutsättningarna för omhändertagande i LVU har legitimerats av Europadomstolen får inte ingripande i rättigheten ske om mindre drastiska åtgärder kan företas.¹⁷¹ Staterna har ett relativt stort utrymme att själva bedöma när de ska fatta beslut om att skilja barn från deras föräldrar. Däremot måste det göras en noggrannare prövning om det är aktuellt med ytterligare inskränkningar, exempelvis restriktioner i fråga om umgängesrätt. Bedömningsutrymmet minskar ju längre tid som barn är skilda från föräldrarna. De statliga myndigheterna måste kunna lägga fram starka skäl för att beslutet ska bestå.¹⁷²

Trots att själva omhändertagandet i sig är förenligt med konventionen kan dock samhällsvård likväl utgöra en kränkning av familjelivet när myndigheter inte verkar aktivt för en återförening av ursprungsfamiljen

¹⁶⁷ Motsvarande rättighet återfinns i artikel 7 EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna.

¹⁶⁸ Danelius, 2015, s. 50.

¹⁶⁹ Olsson mot Sverige.

¹⁷⁰ Olsson mot Sverige.

¹⁷¹ Wallová och Walla mot Tjeckiska republiken.

¹⁷² Y.C. mot Förenade kungariket.

samt när ingripandet ses som oproportionerligt stort i förhållande till den aktuella situationen. Enligt Europadomstolen måste en balans eftersträvas mellan barnets och föräldrarnas intressen. Europadomstolen framhåller att en förälder inte kan åberopa artikel 8 som stöd för ett umgänge som kan skada barnets hälsa och utveckling.¹⁷³ Därmed kan konstateras att föräldrarnas rätt till umgänge får åsidosättas om umgänget inte är till barnets bästa.

Nedan redogörs för relevanta fall från Europadomstolen som belyser hur domstolen resonerat i fråga om huruvida svenska och andra länders myndigheter främjat återförening till barnets ursprungliga hem i tillräcklig utsträckning.

I *Olsson mot Sverige* poängterade domstolen att nationella domstolar måste förse sig med tillräcklig bakgrundsinformation för att kunna fastställa att en mindre ingripande åtgärd än umgängesbegränsning inte är tillräcklig för att skydda barnet. I fallet tydliggörs också vikten av att myndigheter ska arbeta för en återförening. Europadomstolen ansåg att själva omhändertagandet var berättigat, men att placeringen av tre syskon i olika fosterhem långt ifrån ursprungliga föräldrahemmet och långt ifrån varandra innebar en kränkning av artikel 8 eftersom kontakten mellan barnen och föräldrarna i princip gick förlorad. Även i fallet *Amanalachioai mot Rumänien* kom domstolen fram till att myndigheterna brutit mot artikel 8 när en återförening inte främjats tillräckligt, trots att barnet uttryckt en vilja att stanna i hemmet hon placerats i.

I *Eriksson mot Sverige* hade ett flyttningsförbud utfärdats samtidigt som ett omhändertagande av barn hävts efter att barnet varit placerat i fosterhem en längre tid. Syftet med förbudet var att under en övergångstid förbereda återflyttningen till modern. Förbudet hade dock varit i kraft under en lång tid och moderns rätt till umgänge med barnet hade varit kraftigt begränsad. Inskränkningarna i umgängesrätten i förening med det långvariga flyttningsförbudet innebar enligt Europadomstolen att inskränkningen i rätten till familjeliv inte var proportionerlig.

I *Dolhamre mot Sverige* hade socialnämnden omhändertagit barn med stöd av LVU samt beslutat om restriktioner i föräldrarnas kontakt med barnen. Europadomstolen konstaterade att myndigheter har stort utrymme för sina bedömningar vad gäller behovet att omhänderta barn för vård. När det gäller ytterligare begränsningar, exempelvis umgängesrestriktioner, krävs en mycket mer noggrann prövning. En rimlig balans måste upprätthållas mellan barnens behov av fortsatt vård och föräldrarnas intresse av att få

¹⁷³ Sommerfeld mot Tyskland; Elsholz mot Tyskland.

återförenas med sina barn. Barnens intresse ska tillmätas särskild betydelse till förmån för föräldrarnas. I förevarande fall hade socialnämnden efter flera utredningar uppfattningen att barnen varit utsatta för fysiska och mentala övergrepp i hemmet. Socialnämnden hade också observerat att barnens uppträdande förändrats negativt efter telefonkontakt med föräldrarna. Mot bakgrund av att föräldrarna hade haft tillräcklig möjlighet att tillvarata sina intressen i målet samt med hänsyn till statens utrymme för sina bedömningar fann domstolen att omhändertagandet var förenligt med artikel 8 EKMR. I fråga om den begränsade kontakten barnen och föräldrarna emellan fann domstolen att det stod klart att socialnämndens mål varit att familjen skulle återförenas eftersom kontakten mellan barnen och föräldrarna inte hade upphört under vårdtiden. Med hänsyn till att återupptagen telefonkontakt gjorde barnen upprörda, samt försummad samarbetsförmåga från föräldrarna, fann domstolen att restriktionerna var berättigade med tanke på barnens behov av en lugn och stabil miljö. Intrånget i föräldrarnas rättigheter i fråga om kontakt under vårdtiden var därför proportionerligt i förhållande till barnens intresse och således det mål som skulle uppnås.

I *Kutzner mot Tyskland* hade barnens vistelseort hemlighållits för föräldrarna med hänsyn till barnens fysiska och psykiska välbefinnande. Föräldrarna hade enligt utredning inte erforderlig intellektuell kapacitet att ta hand om barnen. Att föräldrarna hade skadat barnen var dock inte uppvisat. Barnen hade vidare inte uppnått den psykiska utveckling som de borde. Med hänsyn till att barnen var mycket unga var det inte motiverat med en sådan långtgående restriktion i umgänget. De skäl som hade åberopats av de nationella myndigheterna var enligt domstolen inte tillräckliga för att motivera en inskränkning i föräldrarnas familjeliv.

6 Umgänge mellan barn och förälder under LVU-vård

6.1. Bakgrund

I Sverige, såväl som i andra länder i Europa och USA, förändrades attityden till kontakt mellan placerade barn och deras föräldrar under 1970- och 1980-talen. Forskningen som visade att bibehållna föräldrakontakter hade gynnsam inverkan på barns utveckling kom att påverka ländernas lagstiftning.¹⁷⁴ Senare tids forskning visar att det inte finns någon övertygelse kring hur föräldrakontakt påverkar barns och ungas utveckling och psykiska välbefinnande. Däremot finns mer välgrundad forskning som tyder på att föräldrakontakt under placeringen underlättar senare återflyttning till föräldrarna samt leder till mindre risk för oplanerade avslut av vården.¹⁷⁵ Att barn har kontakt med en förälder som denne inte bor med anses ha stor betydelse för barnet och vara ett av barnets mest skyddsvärda intressen i svensk rätt. Historiskt sett har det dock varit skyddet för föräldrarnas intresse att inte berövas kontakt med sitt barn som varit utgångspunkt för regleringen.¹⁷⁶ Först år 1983 ändrades svensk lag för att markera att reglernas primära syfte var att tillgodose barnets rätt till umgänge.¹⁷⁷ Numera är det en vedertagen princip i såväl svensk som internationell rätt att barn och föräldrar ska ha umgänge med varandra under en placering. Utebliven föräldrakontakt har ansetts kunna försvåra en adekvat identitetsuppfattning hos barnet som i sådana fall kan riskera att känna sig övergivna.¹⁷⁸

6.2. Allmänna utgångspunkter vid umgängesbedömningen

Utgångspunkten är enligt socialstyrelsens allmänna råd att barn har behov av umgänge med båda föräldrarna.¹⁷⁹ Socialstyrelsen hänvisar till bestämmelsen i FB¹⁸⁰ om att barnet ska ha rätt till umgänge med den förälder som denne inte bor med. Vid vård enligt LVU har socialnämnden

¹⁷⁴ SOU 2015:71 s. 537 ff.

¹⁷⁵ Lundström och Sallnäs, 2009, s. 54.

¹⁷⁶ Singer, 2012, s. 135.

¹⁷⁷ Prop. 1981/82:168 s. 41 ff.

¹⁷⁸ Lundström och Sallnäs, 2009, s. 53.

¹⁷⁹ SOSFS 1997:15 s. 70.

¹⁸⁰ 6 kap. 15 § FB.

ett ansvar för att barnets behov av umgänge med föräldrarna så långt som möjligt tillgodoses.¹⁸¹ En nära och god kontakt mellan föräldrar och barn under vårdtiden är vidare enligt socialstyrelsen oftast en viktig förutsättning för god utveckling hos barnet för att på sikt främja en återförening med föräldrarna.¹⁸² Genom formuleringarna i 6 kap. 15 § FB och 14 § LVU framgår det att umgängesrätten i både familjerättsliga och socialrättsliga mål tillkommer barnet i första hand. Det är barnets intressen som är avgörande för umgänget och någon plikt för barnet att umgås med föräldern finns inte. Domstolen ska göra en självständig bedömning av om umgänget är till barnets bästa.¹⁸³ Principen om barnets bästa är följaktligen tydligt sammankopplad med umgängesrätten. Efter 2006 års reform anger lagtexten att umgänget kan ske genom annan kontakt. Barnet och föräldern behöver därmed inte nödvändigtvis träffas utan kan exempelvis ha kontakt via brev och telefon.¹⁸⁴

Det är som sagt socialnämnden som har det övergripande ansvaret för att umgänge mellan barnet och föräldrarna tillgodoses.¹⁸⁵ Ansvaret aktualiseras främst när föräldrarna inte gör tillräckliga ansträngningar för att träffa barnet under vårdtiden. Socialnämnden ska då bistå föräldrarna med personligt och ekonomiskt stöd för att de ska klara av att ha kontakt med barnet.¹⁸⁶ Det är också socialnämndens ansvar att medverka till och upprätthålla en positiv kontakt med vårdnadshavaren.¹⁸⁷ Är förhållanden sådana att förutsättningar för umgänge varit mindre gynnsamma åligger det socialnämnden att verka för att förbättra dessa förutsättningar. Socialnämnden kan däremot inte klandras för om umgänge inte kommer till stånd enligt överenskommelse på grund av vårdnadshavarens bristande vilja eller förmåga att utöva umgänge med barnet.¹⁸⁸

Något ska också sägas om tidsaspekten. Om det går för lång tid mellan umgänget mellan barnet och föräldern kan det ligga i barnets intresse att inte genomgå ytterligare förändringar och inleda kontakt med föräldern igen. Möjligheterna till återförening minskar successivt ju längre tid som passerar.¹⁸⁹

¹⁸¹ 14 § LVU.

¹⁸² SOSFS 1997:15 s. 70.

¹⁸³ Singer, 2012, s. 138.

¹⁸⁴ Prop. 2005/06:99 s. 89; se dock 15 a § 3 st. LVU som anger att rätten att föra telefonsamtal kan begränsas.

¹⁸⁵ 14 § LVU.

¹⁸⁶ Prop. 1989/90:28 s. 115.

¹⁸⁷ Prop. 1989/90:28 s. 115; JO 1998/99 s. 279; JO 2002/03 s. 234 och 239; JO 2005/06 s. 265.

¹⁸⁸ JO 1999/00 s. 268.

¹⁸⁹ Johansen mot Norge; Prop. 2012/13:10, s. 90.

6.3. Begränsning av umgänge vid LVU-vård

6.3.1. Allmänt

Trots att det finns samtycke till frivillig vård kan behovet av att begränsa umgänget mellan barn och förälder vara ett skäl till att tillämpa LVU. Socialnämnden får begränsa umgänget mellan barnet och föräldern om det är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med vården.¹⁹⁰ I de fall som vårdnadshavaren samtycker till den av socialnämndens föreslagna umgängeplanen behöver inte umgänget begränsas med stöd av LVU. Det är då tillräckligt att umgängeplanen undertecknas av berörda parter.¹⁹¹ Så snart umgängeplanen upplevs som tvingande för vårdnadshavaren bör umgänget istället regleras med ett beslut enligt 14 § 2 st. LVU.¹⁹² Om umgängets form och omfattning behöver utredas innan beslutet om umgänget fattas kan socialnämnden fatta ett interimistiskt beslut om umgänge för tiden fram till ett regelmässigt beslut kan fattas. Så länge det inte finns något formellt beslut om umgänge kan socialnämnden inte på rättslig grund neka föräldern att umgåås med barnet. Socialnämnden bör därför skyndsamt besluta om umgänge. Vidare är socialnämnden skyldig att fatta ett nytt beslut för det fall att vårdnadshavaren begär ett umgänge som är mer omfattande än det som nämnden beslutat om.¹⁹³

Möjligheten till umgängebegränsning kan också användas i förhållande till förälder som har umgänge rätt reglerad genom dom eller beslut av domstol eller genom avtal.¹⁹⁴ Socialnämnden kan begränsa umgängets omfattning, bestämma var umgänget ska äga rum och om det ska ske i närvaro av en utomstående person. Det kan också vara fråga om beslut att helt förbjuda umgänge för en viss tid eller tills vidare.¹⁹⁵ Bestämmelserna om umgängebegränsning ska tillämpas restriktivt. Det ska föreligga starka skäl för att inskränkningar i umgänget ska ske. Föräldrarnas personliga förhållanden, exempelvis långtgående missbruk eller svår psykisk sjukdom, kan vara omständigheter som grundar en umgängebegränsning.¹⁹⁶ Likaså kan begränsning i umgänget motiveras av att det föreligger en risk för att föräldern avviker med barnet, att barnet visar rädsla för en förälder, att det

¹⁹⁰ 14 § 2 st. LVU.

¹⁹¹ SOSFS 1997:15 s. 67.

¹⁹² Mattsson, 2006, s. 169.

¹⁹³ JO 2004/05 s. 249.

¹⁹⁴ 14 § LVU.

¹⁹⁵ RÅ 1990 ref. 97.

¹⁹⁶ Prop. 1979/80:1 s. 602.

finns risk för övergrepp och våld mot barnet eller att en förälder kräver umgänge i en sådan omfattning att vården blir verkningslös.¹⁹⁷

Umgängesbegränsningar kan även omfatta begränsningar i telefon- och brevkontakt mellan föräldrar och barn.¹⁹⁸ Sådana begränsningar innebär ett synnerligen stort ingrepp i vårdnadshavarens rätt och bör som regel användas mycket restriktivt och pågå en kortare tid.¹⁹⁹ Ett krav att föräldern och det placerade barnet ska tala svenska vid umgänge kan anses som en inskränkning i umgängesrätten. Bedöms en sådan inskränkning vara nödvändig måste socialnämnden således fatta ett formellt beslut om detta.²⁰⁰

Ett beslut om umgängesbegränsning ska vara tydligt och klargöra om begränsningen gäller tills vidare eller är tidsbegränsad.²⁰¹ Umgängesbegränsningen ska beslutas utifrån anledningen till själva omhändertagandebeslutet.²⁰² Socialnämnden ska vidare minst en gång var tredje månad överväga om beslut om umgängesbegränsning fortfarande behövs.²⁰³ I nämndens ansvar att följa vården av ett placerat barn ligger att se till att beslut i fråga om umgängesbegränsning inte består längre än nödvändigt.²⁰⁴ Vid prövningen ska hänsyn också tas till hur förhållandet mellan barn och förälder har utvecklats under tiden.²⁰⁵

6.3.2. Hemlighållande av vistelseort

Om det är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med vården enligt LVU får socialnämnden besluta om att inte röja den unges vistelseort för dennes föräldrar.²⁰⁶ Ett sådant beslut kan endast bli aktuellt när det föreligger ett beslut om umgängesförbud, även om det inte är en nödvändig förutsättning. Möjligheten att hemlighålla barnets vistelseort bör utnyttjas endast i undantagsfall och beslutet får inte fattas slentrianmässigt eller av bekvämlighetsskäl.²⁰⁷ Bestämmelsen siktar in sig på situationer där den unge riskerar att utsättas för misshandel, psykiskt skadlig behandling eller annan allvarlig fara. Hemlighållande av vistelseort kan också vara nödvändigt då det kan befaras att föräldrarna kan tänkas föra bort barnet och på så sätt äventyra barnets hälsa eller omöjliggöra vården. Däremot kan inte

¹⁹⁷ SOSFS 1997:15 s. 71.

¹⁹⁸ RÅ 1993 ref. 72.

¹⁹⁹ SOSFS 1997:15 s. 74.

²⁰⁰ JO, beslut den 24 november 1995, dnr 4105-1994.

²⁰¹ JO, beslut den 28 april 2004, dnr 2017-2002, s. 8.

²⁰² Johansen mot Norge.

²⁰³ 14 § 3 st. LVU.

²⁰⁴ Prop. 1979:80 s. 601; prop. 1989/90:28 s. 74.

²⁰⁵ RÅ 1999 not. 124.

²⁰⁶ 14 § 2 st. LVU.

²⁰⁷ Prop. 1989/90:28 s. 74.

varje misstanke om att föräldrarna inte respekterar ett beslut om umgängesbegränsning leda till hemlighållande av vistelseort.²⁰⁸ Även beslutet om hemlighållande av vistelseort ska omprövas var tredje månad.²⁰⁹ Eftersom beslutet att sekretessbelägga uppgift om var barnet befinner sig är en mycket ingripande åtgärd för föräldrar har socialnämnden ett ansvar att upphäva beslutet så fort det inte längre finns något sådant behov.²¹⁰

6.4. Bedömningar i frågor kring umgänget

Vad gäller att planera umgänget utifrån barnets behov finns mycket begränsad vägledning att tillgå för socialtjänsten. Enligt Socialstyrelsens allmänna råd om tillämpningen av LVU får det i varje enskilt fall göras en bedömning av umgängets form och omfattning.²¹¹ Socialnämndens ansvar, att verka för att umgänge kommer till stånd, handlar i vissa fall inte om att bedöma vad som är ett lagom umgänge utan om att kontakten inte ska upphöra helt och hållet.²¹² Eva Körner, psykolog och psykoterapeut med flera års erfarenhet av dessa frågor, är en av få specialister som har diskuterat relationer mellan barn och förälder ur ett anknytningsperspektiv.²¹³ Enligt Körner grundas sällan umgängesbedömningen på något allsidigt beslutsunderlag, så att utformningen istället ska kunna utformas i enlighet med barnets utveckling i varje enskilt fall. Inte sällan förekommer det att socialtjänsten fastställer ett visst umgänge utan att ha förankrat villkoren med föräldrarna. Ett sådant förfarande bäddar för konflikter och missgynnar barnet. Körner framhåller vidare att utgångspunkten är att barnets utveckling underlättas av umgänge med föräldrarna. Mot bakgrund av barnets behov av skydd i samband med umgänge kräver dock svår psykisk sjukdom, aktivt missbruk, kriminalitet, misshandel och gränslös sexualitet särskild uppmärksamhet vid bedömningen i fråga om umgänge.²¹⁴

²⁰⁸ SOSFS 1997:15 s. 67 ff.

²⁰⁹ 14 § 3 st. LVU.

²¹⁰ Lundgren m.fl., 2016, s. 398 f.

²¹¹ SOSFS 1997:15 s. 71.

²¹² SOU 2015:71 s. 542.

²¹³ Körner, 2005.

²¹⁴ Körner, 2005, s. 201 ff.

6.5. Umgänge när våld förekommit i barnets hemmiljö

I förarbeten till ändringar i FB om vårdnad, boende och umgänge framhålls att barnets rätt till båda sina föräldrar inte får innebära att barnet måste leva eller umgås med en förälder under alla förhållanden. Ett barn har en absolut rätt att inte bli utsatt för våld, övergrepp eller annan kränkande behandling. Det är också vedertaget att våld i hemmet innebär en risk för barnets psykiska hälsa. Vid beslut som rör vårdnad, boende och umgänge måste en riskbedömning göras avseende huruvida barnet kan fara illa för att avgöra vad som är bäst för barnet. Om det finns en risk för att barnet kommer fara illa vid umgänge kan det utmyнна i ett beslut om att umgänge inte bör äga rum alls.²¹⁵ Riskbedömningen ska grundas bl.a. på vad som är utrett om tidigare inträffade händelser och andra faktiska omständigheter. Det ska betonas att det inte är fråga om ett lika högt beviskrav som i brottmål om att en viss händelse förekommit.²¹⁶

Ett umgänge mellan barn och föräldrar under pågående LVU-vård kan inte likställas med sådant umgänge som regleras i FB. Vid vård med stöd av LVU finns det brister hos en eller båda föräldrarna som måste beaktas vid utformningen av umgänget. Sådana överväganden behöver vanligtvis inte göras vid umgängesbeslut med stöd av FB.²¹⁷ Ovanstående utsagor i förarbetena till FB tydliggör dock det faktum att barnets rätt till sina föräldrar inte innebär att de måste umgås med föräldrarna under alla förhållanden, vilket måste anses gälla även barn som vårdas enligt LVU.

En svensk utvärdering av behandlingsinsatser för barn som upplevt våld i hemmet fann att den enskilt viktigaste förutsättningen för att barn skulle kunna tillgodogöra sig behandling var att de inte tvingades till umgänge med en, dömd eller endast utpekad, förövare.²¹⁸ Myndigheter, BUP och socialtjänst etc. ser enligt utvärderingen inte sällan till vad som är bäst för barn i allmänhet snarare än vad som är bäst för det enskilda barnet i de fall där en förälder är våldsbenägen. Det poängteras att vad som är bäst för barn i allmänhet, det vill säga umgänge med båda sina föräldrar, inte kan användas som utgångspunkt för vad som är bäst för ett enskilt barn.²¹⁹ Rättens beslut om umgänge med en förälder som utövat våld kan således få

²¹⁵ Prop. 2005/06:99 s. 42.

²¹⁶ Prop. 2005/06:99 s. 42 f.

²¹⁷ RÅ 2005 ref. 66.

²¹⁸ Broberg m.fl., 2011.

²¹⁹ Broberg m.fl., 2011, s. 63.

stora konsekvenser för barns möjligheter till återhämtning och psykisk hälsa.

6.6. Barnets egen inställning till umgänge

Sett till längre tillbaka i tiden har barns personliga önskemål inte ansetts behöva tillmätas någon större betydelse i rättsliga sammanhang.²²⁰ Tidigare forskning visar på att domstolen relativt sällan beaktat barnets uppgifter.²²¹ Staten ska enligt artikel 12 i barnkonventionen tillförsäkra att barn som är i stånd att bilda sina egna åsikter ska få rätt att uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet självt. Åsikterna ska beaktas i förhållande till barnets ålder och mognad. FN:s barnrättskommitté har erkänt artikel 12 som en av konventionens fyra grundläggande principer. Det innebär att artikeln inte bara fastställer en rättighet i sig, utan också ska beaktas vid tolkning och genomförande av andra rättigheter.²²² Barn betraktas inte längre som passiva objekt för vuxnas uppfostran och omsorger utan som självständiga och handlande individer.²²³

Barnkonventionens bestämmelse om barnets rätt att komma till tals har sin motsvarighet i 36 § LVU.²²⁴ Barnet ska ha rätt till relevant information samt få sin inställning framförd och beaktad i förhållande till sin ålder och mognad.²²⁵ Mognadskriteriet handlar om förmågan att förstå och bedöma vilka konsekvenser den aktuella frågan medför.²²⁶ Rimlighetsbedömningen får därför göras i det enskilda fallet där barnets intellektuella och emotionella mognad får anses vara av högsta relevans.²²⁷ Ålder är inte ett kriterium i sig. Det finns således inga specifika åldersgränser för barnets betydelsefulla delaktighet i beslutsfattandet. Även om ett yngre barn kräver mer ledning än ett äldre barn framhålls vikten av att ta hänsyn till individuella skillnader i barns förmåga vid samma ålder och hur de reagerar i olika situationer.²²⁸ I förarbeten till bestämmelsen betonas vikten av att uppmärksamma och realisera barnets möjligheter att få framföra sina åsikter på olika sätt.²²⁹ Barnet kan dock välja att inte uttala sig eller medverka på annat sätt. För de fall som barnet inte vill eller kan framföra sina åsikter ska

²²⁰ Singer, 2012, s. 28 f.

²²¹ I en studie från 2002 hade domstolen öppet beaktat uppgifter från barnet i 23 av 156 miljöfall, se Mattsson, 2002, s. 401.

²²² SOU 2015:71 s. 209.

²²³ Prop. 2012/12:10 s. 35.

²²⁴ Bestämmelsen ändrades 1 januari 2013 i syfte att bättre överensstamma med barnkonventionen; se även 11 kap. 10 § SoL.

²²⁵ 36 § LVU.

²²⁶ Prop. 2012/13:10 s. 38 f.

²²⁷ Mattsson, 36 § LVU, Lexino 2017-01-01.

²²⁸ Prop. 2002/03:53 s. 77 f.; prop. 2012/13:10 s. 38 f.

²²⁹ Prop. 2012/13:10 s. 38.

barnets inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt, exempelvis genom tidigare lämnade uppgifter från barnet eller närstående. Vidare kan inställningen klargöras genom dokumentation av vad barnet tidigare framfört till exempelvis socialtjänsten. När barnet är i behov av skydd är behovet av att klarlägga barnets inställning extra stort.²³⁰ Det ska också kommenteras att ett barn inte sällan har stor lojalitet gentemot sin förälder. Forskning visar på att barn som utsatts för våld exempelvis kan uttrycka sin lojalitet genom tystnad.²³¹

Socialnämnden bör inte besluta om umgänge med föräldern om barnet uttrycker en motvilja eller rädsla för detta och barnet uppnått en mognadsgrad som implicerar att det är barnets verkliga vilja som framkommit. Den bedömningen uttalades av Regeringsrätten redan innan betydelsen av barnets vilja infördes i 36 § LVU.²³² Lagändringen får anses innebära att barnets inflytande i fråga om umgänge med föräldern har stärkts ytterligare sedan Regeringsrättens dom. Både domen och lagändringen uttrycker ett barnaktörsperspektiv där föräldrarnas perspektiv får träda tillbaka. Samtidigt som barnets åsikter ska tillmätas betydelse ska det också poängteras att beslutet om umgänge ska vara förenligt med barnets bästa.

²³⁰ 36 § LVU; prop. 2012/13:10 s. 38.

²³¹ Hindberg, 2006; Carlsson, 2008.

²³² RÅ 2005 ref. 66.

7 Empirisk undersökning av kammarrättsdomar

7.1. Allmänt

Framställningen i detta kapitel är indelad i fem avsnitt. Efter detta inledande avsnitt förklaras syftet med undersökningen. Därefter följer en närmare presentation av materialet. I fjärde avsnittet presenteras resultatet rörande vilka faktorer som utlästs vara centrala i samtliga kammarrätters bedömning i fråga om umgänge mellan barn och förälder under åren 2014-2017. Avslutningsvis dras därefter sammanfattande och analyserande slutsatser av vad som framkommit i studien.

Uppsatsen har hittills redogjort för gällande rätt i fråga om vilka rättigheter barn och föräldrar har till umgänge samt vilka principer som ska vara styrande under vården vad gäller umgänget. Inget intresse får gå före barnets bästa. Samtidigt har det konstaterats att förälderns rätt och intresse av att få träffa barnet ska tas på allvar. Utifrån vad som ovan beskrivits kan också konstateras att socialnämnden har ett långtgående ansvar för att umgänge kommer till stånd. Bestämmelsen om att begränsa umgänget är en mycket ingripande åtgärd i förälderns rätt till privat- och familjeliv som ska användas restriktivt. Av framställningen ovan framgår att myndigheterna kan besluta om umgämbegränsning under vissa förutsättningar. Övergrepp och våld i hemmet är en grund för både tvångsomhändertagande och begränsning av umgänget. Vilka andra omständigheter som ska ligga till grund för umgämbegränsningen när våld har förekommit är dock inte helt klarlagt. Viss ledning finns i förarbeten²³³ och praxis från Europadomstolen²³⁴. Eftersom bestämmelsen om umgämbegränsning ska tillämpas restriktivt, bland annat mot bakgrund av förälderns rätt till privat- och familjeliv, återföreningsprincipen samt presumtionen att kontakt med föräldern är bra för barnet, kan det ifrågasättas om förekomst av våld i hemmet ensamt kan legitimera en begränsning av kontakt mellan barnet och föräldern.

²³³ Se avsnitt 6.3.1.

²³⁴ Se avsnitt 5.3.

7.2. Syftet med undersökningen

Frågan om svårigheter kring när umgänget ska begränsas med hänsyn till aktuella rättigheter och principer har uppkommit till diskussion i framställningen. Mot bakgrund därav är syftet med följande undersökning att utröna mönster i domstolarnas domskäl avseende vilka faktorer och omständigheter de fäster vikt vid i bedömningen om och i vilken omfattning umgänge bör ske när våld förekommit i hemmet. Syftet med undersökningen är att besvara uppsatsens fjärde frågeställning angående vilka faktorer som ligger till grund för kammarrätternas bedömningar angående i vilken omfattning umgänget mellan barn och föräldrar ska begränsas när våld förekommit i barnets hemmiljö. Med begreppet våld åsyftas i undersökningen både fysiskt och psykiskt våld.²³⁵ Genom att undersöka domstolens bedömningsfaktorer ges ledning i när rätten bedömer att grundläggande rättigheter och principer samverkar eller kolliderar. Syftet är också att undersöka hur domstolen kommit fram till ett visst beslut och vilka omständigheter som väger tungt i bedömningen.

7.3. Närmare presentation av materialet

Till skillnad från HD är det underrätterna som tillämpar gällande rätt mer frekvent. Det är därför i underrätternas mer omfattande mängd material som slutsatser kring mönster i rättstillämparnas bedömningsfaktorer kan dras. Materialet som använts i studien utgörs av samtliga sakprövade, offentliga domar från kammarrätterna från 2014 till och med mars 2017 rörande umgänsbegränsning mellan barn och förälder enligt 14 § LVU. Anledningen till att målen under just denna tidsperiod valts ut är för att ge en så aktuell bild som möjligt av bedömningsfaktorer hos domstolar i hela landet. Domarna har erhållits från respektive kammarrätt efter en beställning på domar rörande ”umgänge LVU”. Det totala antalet sakprövade kammarrättsdomar som analyserats uppgår till 164 stycken.²³⁶ Av dessa domar har därefter de mål där våld förekommit studerats närmare för att uppnå syftet med undersökningen. Våld har förekommit i barnets hemmiljö i 55 stycken och således 34 % av det totala antalet analyserade domar där umgänget mellan barn och förälder begränsats.²³⁷ Detta antal inkluderar både fall där det varit sannolikt att våld brukats mot barnet av föräldern samt där barnet bevittnat våld i hemmet, oavsett om föräldern dömts för något

²³⁵ För närmare definition av våldstyperna, se avsnitt 2.3.2.

²³⁶ Antalet inkluderar inte de överklagade domarna från förvaltningsrätten eller de domar som ligger till grund för LVU-vården.

²³⁷ Av dessa 55 mål var 5 mål från Kammarrätten i Sundsvall, 12 från Kammarrätten i Stockholm, 21 från Kammarrätten i Göteborg samt 17 från Kammarrätten i Jönköping.

brott eller ej. När domarna från kammarrätterna bearbetats har även den överklagade domen från förvaltningsrätten varit aktuell att granska, liksom beslutet om själva omhändertagandet enligt LVU. Detta för att utläsa relevant bakgrundsinformation samt för att studera förvaltningsrätternas motivering när kammarrätterna hänvisat till denna. Undersökningen och dess tillhörande citat har sedan baserats på domstolarnas domskäl. De fall som skildras och citeras i nästkommande avsnitt innehåller domskäl som antingen är illustrativa för den beskrivna bedömningsfaktorn, eller är avvikande från resterande fall.

Det ska kommenteras att materialet har aidentifierats av etiska hänsyn. Vidare görs inga direkta hänvisningar till specifika målnummer när fall refereras eller citeras. Ett arbete med direkta hänvisningar skulle kunna kräva tillstånd från etikprövningsnämnden. Målnumren benämns därför endast med kodnumren 1-164. Vilket kodnummer som motsvarar respektive målnummer finns sammanställda i en tabell som kan begäras ut från författaren. I fråga om sekretess ska också sägas att domstolen i målen förordnat att bestämmelsen i 26 kap. 1 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) (OSL) ska vara tillämplig i domstolen. Uppgifter om den enskildes personliga förhållanden som lagts fram vid den muntliga förhandlingen inom stängda dörrar har inte tagits med i domarna. Att ytterligare omständigheter som beaktats av domstolarna har framkommit i målen kan därför inte uteslutas.

7.4. Resultat – bedömningsfaktorer hos domstolarna

7.4.1. Allmänt

I studien har uttrönts att domstolen särskilt fäster vikt vid grunden för omhändertagandet och därmed efterföljande vårdbehov, föräldrarnas beteende, barnets reaktioner, barnets egen inställning samt tidsaspekter ur olika perspektiv. Gemensamt för de olika bedömningsfaktorerna är att de självständigt eller tillsammans i en gemensam bedömning försöker bestämma och belysa vad som är barnets bästa i fråga om umgänge med föräldern. Vad gäller om en bedömningsfaktor är svag eller stark i domstolarnas domskäl har det undersökts hur rättstillämparnas formulering kring bedömningsfaktorn förefaller. Att domskälen anger att en omständighet beaktats *särskilt* tyder på att bedömningsfaktorn väger tungt i bedömningen. Likaså kan det faktum att domstolarna frekvent beaktar bedömningsfaktorn i åtskilliga fall betyda att den är utgör en central och

viktig del i bedömningarna. Att en omständighet ensam nämns i domskälen tyder på att den är tillräckligt stark för att självständigt vara avgörande för beslutet. Domstolarnas bedömningar resulterar sedan i att umgänget antingen begränsas till viss del eller totalt. I 47 % av fallen där våld förekommit har umgänget mellan barnet och föräldern begränsats *totalt*.²³⁸

Har våld förekommit i barnets hemmiljö förekommer det att domstolarna inte helt delar socialnämndens bedömning angående den beslutade umgänsbegränsningen. I 4 stycken och således 7 % av de fall där våld förekommit har domstolarna helt eller delvis bifallit föräldrarnas överklagande om att upphäva eller minska umgänsrestriktionerna.²³⁹ I två av fallen där domstolarna inte delat socialnämndens bedömning har tidsfaktorn framhållits som en beaktansvärd omständighet. Det var enligt domstolarna väsentligt att ett tätt umgänge med korta tidsintervaller skulle ske för att upprätthålla trygghet för barnet.²⁴⁰ I de två övriga fallen där socialnämnden delvis bifallit föräldrarnas överklagande ansågs att umgänget fungerat bra²⁴¹ respektive att det saknades tydlig dokumentation om barnets negativa reaktioner²⁴².

7.4.2. Grunden för omhändertagandet och vårdbehovet

Har våld förekommit i barnets hem är det under alla omständigheter en avgörande anledning till själva omhändertagandet. Ett barn som utsatts för våld har inte sällan behov av trygghet, lugn och stabilitet. Domstolen har framhållit att grunden för omhändertagandet därför hänger samman med vårdbehovet.²⁴³ Som sagt begränsades umgänget mellan barnet och föräldern totalt i 47 % av fallen när våld hade förekommit i barnets hem. En omfattande begränsning eller förbud av umgänge mellan barn och förälder tycks således inte vara en självklarhet när omhändertagandet grundats på våld i hemmet. Domstolen uttalade i ett fall där föräldrarna blivit dömda för brotten mot barnen att det i regel får anses finnas ett behov av kontakt mellan barnet och föräldrarna i någon form, oavsett omständigheterna bakom omhändertagandet. Domstolen framhöll vidare att förutsättningarna

²³⁸ Nr 9, 10, 22, 27, 30, 33, 34, 39, 44, 53, 58, 59, 60, 66, 68, 87, 97, 101, 103, 110, 116, 122, 139, 154, 161 och 164.

²³⁹ Nr 15, 28, 41 och 90.

²⁴⁰ Nr 28 och 90.

²⁴¹ Nr 15.

²⁴² Nr 41.

²⁴³ Nr 161.

för att begränsa umgänget inte nödvändigtvis är kopplade till förutsättningarna för att vården ska kunna upphöra.²⁴⁴

Trygghet, omvårdnad, stimulans och känslomässig närhet framhävs som ett led i barnets vårdbehov med tanke på de traumatiska upplevelser som grundade omhändertagandet. Anledningen till omhändertagandet samt därav efterföljande vårdbehov har framförts som en grund för umgängesbegränsning i 42 stycken och således 76 % av fallen där våld förekommit.²⁴⁵ I två av de fall där anledningen till omhändertagandet inte lyfts fram i domskälen har istället barnets uttryckta vilja att inte umgås med föräldern varit ett självständigt och starkt skäl till umgängesbegränsningen.²⁴⁶ Förekomsten av våld nämns i domskälen i de flesta fall tillsammans med andra omständigheter, men har också i ett fall utgjort en självständig bedömningsfaktor för att begränsa umgänget.²⁴⁷

Att barnet får chans att bygga upp en bra anknytning till familjehemmet framhålls som en viktig komponent i barnets vårdbehov på grund av tidigare traumatiska upplevelser. Även om kontakten med föräldern har fungerat bra har det i 13 % av fallen där våld förekommit särskilt angetts att en begränsning i umgänget var nödvändig för att inte störa en sådan anknytning.²⁴⁸

Nedan följer ett belysande citat från domstolen i ett fall där både grunden för omhändertagandet och det efterföljande vårdbehovet i form av trygghet, lugn och struktur från familjehemmet beaktades för att avgöra vad som var förenligt med barnets bästa. Kammarrätten begränsade umgänget mellan barnet och föräldern till två timmar varannan vecka.

”(M) bereds vård på grund av brister i omsorgen som bland annat har innefattat känslomässig otillgänglighet och exponering för våld. Omständigheterna har lett till att (M) har ett stort behov av lugn och struktur för att kunna känna trygghet och utvecklas väl. (M:s) behov av trygghet tillgodoses för närvarande främst genom att (M) får tillfälle att knyta an till sina familjehemsföräldrar och bli en del av deras familjestruktur. I syfte att främja en sådan anknytning, och med beaktande av de påfrestningar varje umgängestillfälle innebär för (M), anser kammarrätten att det för närvarande är bäst förenligt med (M:s) bästa att umgänget med hans mamma begränsas till två timmar en gång varannan vecka som nämnden beslutat.”²⁴⁹

²⁴⁴ Nr 143.

²⁴⁵ Nr 7, 8, 9, 10, 19, 22, 27, 30, 31, 33, 34, 39, 44, 53, 54, 59, 60, 66, 67, 68, 73, 75, 86, 97, 103, 104, 106, 110, 114, 116, 121, 123, 128, 130, 132, 135, 137, 143, 145, 154, 161 och 164.

²⁴⁶ Nr 101 och 139.

²⁴⁷ Nr 22.

²⁴⁸ Nr 27, 31, 54, 68, 97, 106 och 154.

²⁴⁹ Nr 106.

Har våld förekommit i barnets hem utläses det vidare att barnet inte sällan är föremål för någon form av traumabehandling eller har kontakt med psykolog som ett led i barnets vård. I tio stycken och således 18 % av de fall av det totala antalet studerade domar har domstolen uttryckligen beaktat det utlåtande angående att det finns risk för att sådan behandling kan missgynnas av kontakt med föräldern.²⁵⁰ Umgänget har begränsats totalt i sex av dessa tio fall.²⁵¹ Enligt vad som kan utläsas ur studien har risken för att behandlingen påverkas negativt varit en del av en sammanlagd bedömning i nio av dessa tio fall. I ett fall har det faktum att psykologen ej rekommenderat umgänge varit avgörande för utfallet i domen.²⁵² Att domstolen fäster avseende vid att behandlingen kan riskeras utläses bl.a. i följande fall där ett barn under sin uppväxt fått bevittna hotfulla och konflikter och våld mellan sina föräldrar. För att säkerställa en positiv utveckling hos barnet samt för att uppnå syftet med vården ansåg domstolen att det var nödvändigt att barnets umgänge med föräldern upphörde initialt under den tid som traumabehandlingen pågick.

”Bedömningen är att hon är i behov av att genomgå en traumabehandling till följd av sina upplevelser och att en sådan behandling inte är möjlig att genomföra samtidigt som den unge har umgänge med den förälder som är förövare.”²⁵³

Ett liknande uttalande har gjorts av domstolen i ett fall där två barn var föremål för insatser från BUP efter att ha blivit utsatta för misshandel av sina föräldrar. Kammarrätten ansåg att det mot bakgrund av behandlingen och anknytningen till familjehemmet inte var förenligt med barnens bästa att återuppta umgänge med föräldern.

”Av utredningen i målet framkommer emellertid att (J) och (T) är i mycket stort behov av en stabil och förutsägbar omvårdnad, bl.a. för att kunna tillgodogöra sig nödvändig barnpsykiatrisk behandling. Det framgår också att det är mycket viktigt att den påbörjade anknytningsprocessen till familjehemmet inte störs samt att både (J) och (T) i familjehemmet i viss mån har börjat en utveckling i positiv riktning.”²⁵⁴

²⁵⁰ Nr 30, 38, 68, 73, 97, 104, 110, 122, 128 och 132.

²⁵¹ Nr 30, 38, 68, 97, 110 och 122.

²⁵² Nr 68.

²⁵³ Nr 59.

²⁵⁴ Nr 97.

7.4.3. Föräldrarnas beteende

Föräldrarnas beteende hänger till viss del ihop med grunden för omhändertagandet. Som konstateras ovan kan dock ett tidigare våldsamt beteende mot barnet ändå innebära både umgänge och återförening i ett senare skede. Återförening kräver att det skett förbättringar i barnets hemmiljö. Kommunikationssvårigheter mellan föräldern och socialnämnden kan försvåra planeringen av umgänget. Faktumet att föräldern obehörigen ingripit i vården samt överträtt och avvikit från överenskomna umgänkesplaner har inte ansetts främja barnets bästa och har därmed varit en anledning att begränsa umgänget med barnet. Inte heller har ett umgänge där föräldern saknar insikt och förmåga att möta barnets behov ansetts gynna vården och barnets bästa. Att föräldern betett sig på något av ovanstående sätt har ansetts vara en omständighet som grundat umgänkesbegränsning i 23 stycken och därmed 42 % av de fall där våld förekommit.²⁵⁵ I samtliga av dessa fall har omständigheten varit en del i en sammantagen bedömning i domstolarnas domskäl. Citatet nedan belyser hur domstolen vid bedömningen av i vilken omfattning umgänget ska begränsas har beaktat det faktum att föräldern (nedan benämnd "A") haft en konfliktfylld kontakt med socialnämnden.

*"(...) Nämnden har därtill under vårdtiden hittills försökt planera umgängestillfällena med (A) som dock har haft synpunkter på hur umgänget har organiserats. Kontakten mellan (A) och nämnden har vidare varit ansträngd och konfliktfylld under en längre tid. Under den muntliga förhandlingen har (A) dessutom främst fokuserat på denna konflikt och endast berört barnens mående i huvudsak utifrån hur andra parter påverkat barnen."*²⁵⁶

Det ska påpekas att kammarrätten i ett fall bifallit föräldrarnas överklagande om utökat umgänge när socialnämnden inte kunnat bevisa att umgänget inte fungerat bra.²⁵⁷ Ett välfungerande umgänge kan således vara en anledning till att det bör utökas. I förhållande till andra bedömningsfaktorer finns det dock anledning att anföra att ett positivt umgänge och beteende hos föräldern är en relativt svag bedömningsgrund i fråga om att utöka umgänget. I sex av de 23 fall där domstolen uttryckligen beaktat föräldrarnas beteende har ett positivt beteende och umgänge nämligen inte ansetts tillräckligt för att öka umgänget.²⁵⁸ Att barnet har reagerat negativt i samband med umgänget eller uttryckt en vilja att inte utöka umgänget har i

²⁵⁵ Nr 8, 9, 15, 19, 25, 28, 31, 52, 53, 54, 66, 67, 75, 104, 114, 116, 121, 130, 135, 143, 154, 161 och 164.

²⁵⁶ Nr 66.

²⁵⁷ Nr 28.

²⁵⁸ Nr 25, 52, 121, 135, 123 och 143.

två av dessa sex fall vägt tyngre än fungerande kontakt och förbättrat beteende hos föräldern.²⁵⁹ Även tidsfaktorn får, av domstolarnas domskäl att tyda, i dessa sex fall anses mer central än det faktum att beteendet hos föräldern förbättras. Nedanstående citat visar nämligen på att umgänget trots föräldrarnas förändrade beteende inte bör utökas för tidigt, och ej heller när barnet uttryckt en inställning om att omfattningen av umgänget är tillräcklig.

”(S) har uttryckt att hon önskar att umgänget ska behållas på nuvarande nivå. (R) som varit med som stöd vid umgängena menar att det ännu är för tidigt att låta (S) vara ensam vid umgänget eftersom hon ännu inte känner sig helt trygg med sina föräldrar. Det framkommer emellertid också att umgängena fungerat bra och att (S) har en god anknytning till båda sina föräldrar. Detta kan ge förutsättningar för att utöka umgänget i framtiden.”²⁶⁰

7.4.4. Barnets reaktioner

En omständighet som domstolarna lägger stor vikt vid i sina bedömningar är hur barnet har reagerat i samband med umgänget. I 29 och därmed 53 % av de fall där våld förekommit har domstolarna i domskälen uttryckligen fäst avseende vid barnens sätt att reagera i samband med umgänget.²⁶¹ I de fall utredningen ger stöd för att barnet reagerat negativt är det alltid en grund som återfinns i domstolarnas domskäl som motiverar umgängebegränsning. Om barnet visat tecken på oro, rädsla, stress eller på annat sätt försämrats i sitt psykiska mående utläses det vara ett starkt skäl för att umgänget inte är förenligt med barnets bästa och därmed inte bör utökas. Även om föräldern betett sig bra och umgängestillfällena fungerat väl har efterföljande negativa reaktioner från barnets sida som sagt ansetts kunna motivera en begränsning i umgänget. Barnets negativa reaktioner på umgänget får enligt domstolarnas domskäl i fyra av dessa 29 fall där reaktionerna beaktats av domstolarna anses vara ett självständigt tungt vägande och i princip avgörande skäl till att begränsa umgänget.²⁶² I ett fall där umgängebegränsningen grundats uteslutande på barnets mycket negativa reaktioner har umgänget dessutom begränsats totalt.²⁶³ Nedan följer ett illustrativt citat från domstolen i ett fall där stor vikt lagts vid barnens reaktioner i samband med umgänget.

Fyra syskon i åldrarna sju till tolv år hade visat oro, rädsla och ledsamhet inför, under och efter umgängestillfällena. Barnen hade träffat sina föräldrar

²⁵⁹ Nr 52 och 123.

²⁶⁰ Nr 25.

²⁶¹ Nr 7, 8, 9, 20, 27, 30, 33, 34, 44, 52, 53, 59, 60, 66, 67, 75, 85, 104, 106, 110, 114, 122, 123, 128, 132, 137, 143, 143 och 161.

²⁶² Nr 85, 123, 137 och 145.

²⁶³ Nr 145.

vid ett tillfälle per månad tillsammans med en stödperson. Familjebehandlarna hade framfört att barnen upplevde ett föregående umgänge som mycket obehagligt och var skräckslagna efter att mamman uttryckt ilska mot barnen. I samband med kontakt med mamman hade ett av barnen reagerat med ångestattacker och andnöd och hade i barnsamtal berättat att hon var rädd för sin mamma och kräktes för att hon mådde dåligt. I sin motivering angav rätten varför det med hänsyn till ändamålet med vården i nuläget var nödvändigt att något umgänge inte förekom över huvud taget mellan barnen och modern.

”Att barnen i nära anslutning till umgängestillfällena upplevt rädsla, oro och osäkerhet talar för att umgänget med (G) påverkar barnen på ett negativt sätt. Det är viktigt att barnen får tid att i lugn och ro bearbeta sina trauman hos psykolog utan att umgänget negativt inverkar på deras hälsa och utveckling.”²⁶⁴

Ett avvikande fall där domstolen gjort en annan bedömning än socialnämnden, som hade begränsat umgänget mellan föräldern och barnet totalt, ska också kommenteras. Av utredningen i fallet framgick att barnet hade haft sömnsvårigheter men det saknades enligt kammarrätten tydliga dokumentationer om att så varit fallet. Det var vidare svårt att koppla dessa uppgifter om reaktioner till umgänget med föräldern. Utredningen gav således inte stöd för att förbjuda föräldern umgänge med barnet.²⁶⁵

7.4.5. Barnets egen inställning

Barnets eller den unges inställning ska som ovan nämnts tillmätas betydelse i förhållande till dennes ålder och mognad.²⁶⁶ Av de domar som analyserats i studien där våld har förekommit har barnets inställning framförts i målet i 22 stycken och därmed 40 % av samtliga fall där våld förekommit.²⁶⁷ Domstolen har uttryckligen beaktat barnets inställning i samtliga fall. I elva av de 22 fall där utredningen framlagt barnets inställning har barnets vilja antingen varit helt avgörande och ensamt legat till grund för utgången i målet, eller beaktats som en väldigt stark grund för beslutet.²⁶⁸ Av dessa elva fall där barnets vilja varit styrande för målets utgång har umgänget begränsats totalt i sju fall.²⁶⁹ Har barnets åsikt klarlagts visar domskälen således på att denna väger tungt i bedömningen. Detta också med tanke på

²⁶⁴ Nr 145.

²⁶⁵ Nr 41.

²⁶⁶ 36 § LVU; se även avsnitt 6.6.

²⁶⁷ Nr 20, 25, 34, 39, 44, 52, 53, 54, 60, 66, 75, 86, 101, 103, 104, 110, 114, 122, 130, 132, 139 och 143.

²⁶⁸ Nr 20, 39, 44, 52, 53, 54, 60, 101, 103, 130, 139.

²⁶⁹ Nr 39, 44, 53, 60, 101, 103 och 139.

att barnets vilja att inte träffa föräldern kan leda till en total umgängesbegränsning.

Nedanstående citat förtydligar hur domstolen ger barnets inställning självständig betydelse. I målet hade ett 13-årigt barn enligt socialnämndens utredning bestämt sig för att han inte ville ha någon kontakt med föräldrarna. Kammarrätten fann ingen anledning att ifrågasätta nämndens uppgifter om barnets inställning och lät barnets vilja avgöra beslutet.

*”Det framstår visserligen som angeläget att nämnden aktivt verkar för att relationen mellan honom och hans föräldrar förbättras. Så länge han motsätter sig kontakt med dem på ett så tydligt och bestämt sätt som han enligt nämndens yttrande till kammarrätten för närvarande gör, bör umgänge emellertid inte tvingas fram.”*²⁷⁰

Något ska sägas om barnets vilja i förhållande till dess ålder. Barnens vilja fick avgörande betydelse i ett fall där två äldre barn på tio respektive tretton år i en syskonskara var tydliga med att de ville ha uppehåll i umgänget. Kammarrätten konstaterade att barnen konsekvent och under en relativt lång tidsperiod vidhållit sin inställning och att den därmed skulle tillmätas avgörande betydelse vid bedömningen. Ett påtvingat umgänge skulle enligt domstolen sannolikt inte gagna varken barnen eller modern. Vad gällde det tredje barnet, som endast var fyra år, anförde domstolen att det faktum att barnet inte tydligt kunnat formulera varför hon känt oro kring umgänget inte bör medföra att det ska bortses från hennes upplevelse i denna del. Beslutet att begränsa fyraåringens umgänge med föräldern totalt grundades även på ändamålet med vården samt barnets behov av att få känna sig trygg i familjehemmet.²⁷¹ Är barnet av yngre ålder kan således konstateras att viljan tillmäts betydelse i en sammantagen bedömning.

Barnets vilja har i sju fall också, av domskälen att tyda, varit en *del* av en samlad bedömning.²⁷² I ett fall var ett åttaårigt barns vilja en av grunderna för umgängesbegränsningen. I domskälen anförde domstolen att barnet reagerat negativt vid kontakt med modern, och angående barnets inställning framhöll domstolen följande:

”(…) Även om han är för ung för att hans inställning ska kunna tillmätas en självständig betydelse går det inte helt att bortse från att han under våren 2016 sagt att han inte vill ha umgänge med sin mamma. (...) Vid en sammantagen

²⁷⁰ Nr 20.

²⁷¹ Nr 60.

²⁷² Nr 86, 101, 104, 122, 130, 132 och 143.

bedömning anser kammarrätten att det är för tidigt att låta den totala begränsningen av umgänget upphöra.”²⁷³

Ett avvikande fall från undersökningen, där domstolen dömt i strid med barnets vilja, ska uppmärksammas. I målet hade socialnämnden begränsat umgänget mellan pappan och ett tolvårigt barn totalt. Barnet hade vid upprepade tillfällen uppgett till socialnämnden att han ville träffa sin förälder. Av utredningen framkom också att barnet berättat för familjehemmet att föräldern sagt till honom att han ska säga att han kommer ta livet av sig om han inte får komma hem. Föräldern hade enligt utredningen också kritiserat familjehemmet inför sonen vid umgängestillfällena och tydligt satt sina egna behov före barnets. Pappan hade blivit erbjuden men avböjt sociala insatser. Kammarrätten konstaterade först och främst att det var ostridigt i målet att barnet önskade umgänge med pappan och att hans inställning skulle tillmätas betydelse. Domstolen framförde dock vidare följande:

”(…) Vid bedömningen av nödvändigheten av en umgängesbegränsning ska dock även hänsyn tas till att ändamålet med den vård som (M) bereds ska kunna tillgodoses. Dessutom ska hänsyn tas till de uppgifter som kommit fram om hur (H) har betett sig under umgängestillfällena. Även om det råder delade meningar om vad som hänt under umgängen anser kammarrätten att det är sannolikt att (H) utövat påtryckningar på sin son i sådan utsträckning att han därigenom gripit in i vården på ett obehörigt sätt. Det står vidare klart att (M) mått dåligt av detta.”²⁷⁴

Domstolen ansåg i ovanstående citerade fall att den totala umgängesbegränsning som socialnämnden hade beslutat om var nödvändig med tanke på barnets bästa och ändamålet med vården. I detta fall fick alltså barnets vilja ge vika för vårdbehovet. Föräldrarnas beteende i form av påtryckningar under umgängestillfällena samt avsaknad av insikt i sitt eget problematiska beteende tillmättes också betydelse framför barnets egen inställning till umgänge med föräldern.

7.4.6. Tidsaspekten

Även *tid* är en bedömningsfaktor utifrån flera aspekter för domstolarna. Vid ett omhändertagande enligt LVU på grund av våld i hemmet har barnet inte sällan ett behov av att i första hand att under en längre tid bygga upp en ny trygg miljö och stabiliseras i familjehemmet. Tiden som en bedömningsfaktor får på det sättet därför anses sammankopplad med barnets vårdbehov. I tolv och således 22 % av fallen där våld förekommit har

²⁷³ Nr 110.

²⁷⁴ Nr 116.

domstolarna beaktat tidsfaktorn.²⁷⁵ Trots att själva umgängestillfällena har fungerat bra är det gemensamt för målen där tidsfaktorn har beaktats att det enligt domstolarna krävs en gedigen planering av umgänget samt att kontakten inte bör ske eller utökas alltför snabbt efter omhändertagandet. Det ska också nämnas att i nio av de tolv fall där domstolarna ansett att en längre tid bör förrinna innan kontakt sker, har barnet utsatts för grov eller synnerligen grov misshandel i hemmet.²⁷⁶ I sex av dessa fall begränsades umgänget mellan barnet och föräldern totalt.²⁷⁷ Dessutom utgjorde det faktum att barnet inte borde träffa föräldern, tillika förövaren, så kort tid efter omhändertagandet en självständig bedömningsfaktor i domstolarnas domskäl i två av dessa tolv fall.²⁷⁸

Ett belysande citat i fråga om varför umgänge inte bör ske för snabbt med tanke på anledningen till omhändertagandet visas nedan. Föräldern hade i fallet troligtvis utsatt barnen för våld då de inkommit till sjukhus med mycket allvarliga skador som tycktes bero på yttre våld. Umgänget hade begränsats totalt av socialnämnden och därefter även av domstolen.

”(...) Det framgår vidare att de fortfarande inte är återställda och att i vart fall (S) kommer att få stora kvarstående men. Det är därför olämpligt att de så kort tid efter händelserna träffar någon som de kan förknippa med det de utsatts för.”²⁷⁹

När omhändertagandet försiggått av allvarligt våld får det därmed anses ligga i barnets skydds- och vårdbehov att under en tid inte behöva påminnas om missförhållandena genom kontakt med föräldern.

7.5. Sammanfattande och avslutande kommentar

Undersökningen har syftat till att utröna vilka faktorer och omständigheter som är centrala i domstolarnas domskäl vid bedömningen om och i vilken omfattning umgänge bör ske när våld och misshandel förekommit i hemmet. Framst fem olika bedömningsfaktorer har konstaterats.

Den första omständigheten som utlästs i studien är att förutsättningarna för själva omhändertagandet och vårdbehovet är förenade med de övriga omständigheter som domstolen beaktar vid fråga om umgängesbegränsning. Våld i hemmet som grund till omhändertagandet och det efterföljande

²⁷⁵ Nr 7, 10, 20, 25, 30, 90, 121, 135, 143, 145, 154 och 164.

²⁷⁶ Nr 7, 10, 20, 25, 135, 143, 145, 154 och 164.

²⁷⁷ Nr 7, 10, 30, 145, 154 och 164.

²⁷⁸ Nr 10 och 135.

²⁷⁹ Nr 10.

vårdbehovet betraktas i nästan 80 % av fallen i studien vara ett skäl i sig att begränsa umgänget. Det frekventa beaktandet av omständigheten får därmed innebära att våld i sig utgör en genomgående grund för umgängesbegränsning. Det tycks anses vara ett led i barnets vårdbehov och behov av trygghet, stabilitet samt anknytning till familjehemmet att begränsa barnets kontakt med föräldern. Denna uppfattning får anses stämma överens med Europadomstolens uttalande att umgängesbegränsningen ska beslutas utifrån anledningen till själva omhändertagandebeslutet.²⁸⁰

Vårdbehovet som bedömningsfaktor kan anses överensstämja med det faktum att principen om barnets bästa ska beaktas. Är barnet under någon form av behandling, har ett omfattande umgänge med föräldern i flera förekommande fall ansetts kunna störa vården och därmed begränsats. I princip samtliga fall där barnet var föremål för någon form av behandling begränsades barnets umgänge med föräldern totalt. Eftersom total umgängesbegränsning är en mycket ingripande restriktion får beslut om sådana absoluta begränsningar anses tyda på att behov av behandling är en stark grund för att begränsa umgänget. Den bedömningen ligger i linje med den forskning som påvisar att en viktig förutsättning för att barn ska kunna tillgodogöra sig behandling när dessa upplevt våld mot förälder är att de inte tvingades till umgänge med förövaren.²⁸¹ Att vårdbehovet ska vara centralt för bedömningen överensstämmer med rekvisitet i 14 § LVU som anger att umgänget får regleras om det är nödvändigt med hänsyn till *ändamålet med vården*. Även om det inte uttryckligen anges i domskälen kan vårdbehovet kopplas till barnets rätt till säkerhet enligt artikel 5 EKMR samt rätten till skydd mot alla former av våld enligt artikel 19 i barnkonventionen.

Den andra bedömningsfaktorn som framkommit i studien är föräldrarnas beteende. Ett besvärligt beteende hos föräldern i samband med umgänge i form av exempelvis samarbetssvårigheter eller bristande insikt i barnets behov har dock inte i något fall i studien ensamt utgjort grund för umgängesbegränsning. Det kan anses visa tecken på att föräldrarnas beteende är en relativt svag bedömningsfaktor. Samtidigt lyfts omständigheter kring föräldrarnas beteende förhållandevis ofta i domstolarnas domskäl, vilket ändå uppvisar en hållfasthet i bedömningsfaktorn. LVU-vården ska präglas av att barnet ska återförenas med föräldern. Socialnämnden har ett ansvar att se till att föräldern får stöd och den hjälp som behövs för att klara av att sköta kontakten med barnet, oavsett föräldrarnas beteende. Att domstolen inte utökar umgänget när föräldern inte visar tecken på förbättrat och förändrat beteende tyder på att barnets bästa beaktas i varje skede, snarare än att en

²⁸⁰ Johansen mot Norge.

²⁸¹ Se avsnitt 6.5.

återförening forceras fram. Barnets vård och bästa kan nämligen inte anses gynnas av en förälder som inte sätter barnets behov framför sina egna.

Barnets reaktioner är den tredje bedömningsfaktorn som uppmärksammats i undersökningen. Det är en viktig faktor i domstolens bedömning eftersom att barnets sätt att reagera alltid beaktas i domskälen när utredningen visar på sådana negativa reaktioner. Dock måste reaktionerna vara väl dokumenterade och kunna hänföras till umgänget med föräldern för att ingå i bedömningen. Negativa reaktioner hos barnet efter umgänge har i flera fall dessutom varit en självständig anledning till att begränsa barnets kontakt med föräldern, i enstaka fall totalt. Det tyder på att negativa reaktioner hos barnet är en stark grund för umgängesbegränsning. Att omständigheterna kring hur barnet reagerat vid umgänge beaktas av domstolarna kan anses förankrat med principen om barnets bästa. Ett umgänge där barnet påverkas påtagligt negativt av kontakt med föräldern kan inte under några omständigheter vara förenligt med barnets bästa. Både barnets reaktioner samt vårdbehovet som en grund för bedömningen får också ses sammankopplade med Regeringsrättens uttalande om att hänsyn ska tas till hur förhållandet mellan barn och förälder har utvecklats under vårdtiden.²⁸²

Barnets inställning är den fjärde bedömningsfaktorn som uppmärksammats i studien. Den inställning som barnet visar har framlagts i utredningen i 22 st och således 40 % av fallen i undersökningen. Det är en bedömningsfaktor som väger tungt i domstolarnas domskäl då den alltid har beaktats när inställningen har kunnat fastställas. Dessutom leder den inställning som barnet framfört till total umgängesbegränsning i flera fall, trots att relationen mellan barnet och föräldern förbättrats. Barnets vilja har dessutom varit en självständig bedömningsfaktor i hälften av de fall där viljan beaktats, under förutsättning att inställningen är konkret och konsekvent. Att stor vikt läggs vid barnets egen vilja överensstämmer med bestämmelsen i 36 § LVU om att barnet ska få sin inställning framförd och beaktad i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad. I enlighet med vad som framgår i förarbeten uppdagar också resultatet av undersökningen att barnets ålder i sig inte är något kriterium för att beakta dess vilja.²⁸³ En uttryckt vilja från ett äldre barn kan dock få en självständig betydelse för beslutet medan ett yngre barns inställning snarare utgör en del i en sammanlagd bedömning. Eftersom det i fallen i undersökningen har varit föräldrarna och inte barnen som överklagat umgängesbegränsningarna medför det en osäkerhet kring vad gällande rätt faktiskt innebär ur ett barnperspektiv. Genom att fästa vikt vid barnets vilja appliceras ett direkt barnperspektiv på beslutet.

²⁸² RÅ 1999 not. 124.

²⁸³ Prop. 2012/13:10 s. 38 f.

Den femte och sista grunden som uppmärksammas i studien är tidsfaktorn, som beaktas ur olika perspektiv. I fråga om tiden som en bedömningsfaktor för domstolarna anses det ligga i barnets vårdbehov att begränsa umgänget mellan barnet och föräldern en tid för bygga upp en ny trygg miljö och stabiliseras i familjehemmet. Att läget kring barnet måste få tid att stabiliseras samt att umgänge inte bör ske eller utökas för snabbt beaktas främst när barnet utsatts för misshandel av det grövre slaget. Tidsfaktorn har varit en bedömningsgrund för domstolarna i förhållandevis få fall. I endast 22 % har tidsfaktorn beaktats. Samtidigt får tidsfaktorn anses vara en stark bedömningsgrund i domstolarnas domskäl med tanke på att umgänget begränsats totalt i ett flertal fall där det ansetts väsentligt att umgänget inte får utökas för snabbt. Det faktum att så kort tid efter omhändertagandet träffa förövaren har dessutom varit en självständig bedömningsfaktor i ett fåtal fall. Denna självständighet tyder på att tidsfaktorn är en förhållandevis stark bedömningsgrund för domstolarna. Vad gäller tidsfaktorn har ett uttalande i en, i viss mån, annan riktning gjorts av Europadomstolen. Europadomstolen har nämligen framhållit att det en lång tid mellan umgängestillfällena kan riskera att möjligheterna till återförening minskar.²⁸⁴ Frågan är om det faktum att domstolarna låter förhålla kontakten med hänsyn till vårdbehovet kan vara oförenlig med återföreningsprincipen. Socialnämnden ska nämligen underlätta en återförening.²⁸⁵ Samtidigt utgör inte inskränkningen i föräldrarnas rätt till privat- och familjeliv ett konventionsbrott om åtgärden är välgrundad mot bakgrund av barnets bästa. Domstolarna måste således motivera varför begränsningen i umgänget är berättigad med hänsyn till barnets bästa, exempelvis då barnet reagerat kraftigt eller genomgår en behandling som missgynnas av kontakt med förövaren. En sådan motivering är särskilt väsentlig om beslutet innebär en total umgängesbegränsning, som rent objektivt kan tolkas som att en återförening inte planeras.

Domstolarna uttrycker sällan hur vården är tänkt att fortskrida, exempelvis om någon överflyttning av vården planeras eller huruvida vården planeras upphöra inom en viss tid. Frånvaro av sådana uttalanden tyder på att umgängesbegränsningen är självständig i förhållande till beslutet om upphörande av vård. Det tyder också på att beslutet om umgänge präglas av principen om återförening. Som vi ser av framställningen ovan behöver ett omhändertagande på grund av misshandel i hemmet nämligen inte betyda att en återförening inte kan ske.²⁸⁶ Återföreningsprincipen gör sig också starkt påmind med tanke på den restriktiva bedömning som görs. Trots att barnet efter våld i hemmet kan förknippa föräldern med mycket traumatiska

²⁸⁴ Se avsnitt 4.4; Johansen mot Norge.

²⁸⁵ Se avsnitt 4.4.

²⁸⁶ Se avsnitt 2.3.3.

upplevelser visar undersökningen på att ett relativt omfattande umgänge ändå kan ske. En sådan restriktiv uppfattning av umgängesbegränsning beaktar föräldrarnas rätt till privat- och familjeliv enligt artikel 8 EKMR. Den uttalade presumtionen att barnet mår väl av kontakt med båda föräldrarna beaktas också i detta hänseende. Restriktiviteten går även i linje med nödvändighetsrekvisitet som uppställs i 14 § LVU.

Slutligen ska sägas att bedömningsfaktorerna som utlästs i studien tillsammans ligger till grund för bedömningen att utröna vad som är barnets bästa i den enskilda situationen. Genom att se till grunden för omhändertagandet, föräldrarnas beteende, barnets vårdbehov, reaktioner och inställning samt tidsaspekter strävar rättstillämparen efter att besluta i enlighet med barnets bästa. På så sätt styr principen om barnets bästa rättspraxis. Rättstillämparna är tydliga med att barnets bästa och dess vårdbehov alltid ska prioriteras. Trots detta tycks barnets bästa ibland äventyras genom att åstadkomma försök till umgänge för att upprätthålla återföreningsprincipen. I uppsatsens tredje kapitel framgår att principen om barnets bästa är obestämd i gällande rätt. Av studien framkommer att det faktum att principen är löst formulerad återspeglas även i rättspraxis. Att så är fallet ger sig i uttryck genom att det exempelvis inte finns någon angiven tidsaspekt som bör beaktas. Det finns inte heller någon bestämd föreskrift om vilken typ av beteende och reaktioner som ska leda till umgängesbegränsning. Ingen reaktion och inget barn är det andra likt, vilket klargörs i rättspraxis.

8 Analys

8.1. Inledning

Syftet med uppsatsen har som inledningsvis nämnts varit att belysa vilka rättigheter barn och föräldrar har vad gäller kontakt och umgänge med varandra under LVU-vård samt hur dessa rättigheter förhåller sig till varandra. Vidare har syftet varit att redogöra för gällande rätt kring umgänge mellan barn och förälder under LVU-vården och således också när umgänget kan begränsas. För att återknyta till den första frågeställningen om vilka principer och intressen som ska präglade kontakten mellan barn och förälder under LVU-vården kan utifrån kapitel tre konstateras att barnets bästa är det intresse som ligger högst i hierarkin och som alltid ska prioriteras. Föräldrarnas rätt till privat- och familjeliv enligt artikel 8 EKMR får således inskränkas om umgänge inte är förenligt med barnets bästa. Det ger oss svar på den tredje frågeställningen om hur föräldrars rätt till privat- och familjeliv förhåller sig till barnets rättigheter och bästa. Intressekonflikterna behandlas och analyseras närmare i avsnitt 8.2. Vidare framgår det av kapitel fyra att LVU-vården ska präglas av principerna om kontinuitet, flexibilitet och närhet. Av fjärde kapitlet framgår vidare att vården ska ha ett tydligt fokus på att barnet ska återförenas med föräldern. Att återföreningsprincipen är en starkt förankrad princip tydliggörs också i Europadomstolens praxis, som det redogörs för bl.a. i kapitel fem. Återföreningsprincipen leder oss in på svaret på andra frågeställningen angående vad gällande rätt stipulerar angående umgänge mellan föräldrar och barn under LVU-vården och vilka begränsningar som kan göras. Socialnämnden ska nämligen arbeta för att den unges behov av umgänge med föräldrar så långt som möjligt tillgodoses. Våld är dock en omständighet som kan begränsa umgänget. Umgänget bör vidare begränsas om det inte är förenligt med barnets bästa. Problematiken kring svaret på frågeställningen analyseras vidare i avsnitt 8.3.

Fjärde frågeställningen angående vilka faktorer som ligger till grund för kammarrätternas bedömningar av i vilken omfattning umgänge mellan barn och förälder bör begränsas när våld förekommit i barnets hemmiljö besvaras och analyseras i den empiriska undersökningen i kapitel sju.

8.2. Intressekonflikter vid umgängesbedömningen – respekteras barnets rätt till privat- och familjeliv?

Att barnets bästa ska vara avgörande för samtliga beslut som fattas i frågor som rör barn är tydligt. Att motivera sitt beslut uteslutande utifrån barnets bästa kan låta som en tämligen enkel uppgift för rättstillämparen. Det kan dock konstateras att så inte är fallet. Europadomstolen har nämligen framhållit att en balans måste eftersträvas mellan barnets och föräldrarnas intressen.²⁸⁷ Olika och motstående intressen ställer till det för rättstillämparen i dennes bedömning om huruvida umgänget ska begränsas. LVU-vården, och därmed umgänget mellan barn och föräldern, ska präglas av återförening till barnets ursprungliga hem. Ett alltför begränsat umgänge kan inte sägas vara motiverat utifrån återföreningsprincipen. Rättstillämparen måste dock kunna begränsa ett umgänge en tid i syfte att stabilisera barnet och ändå ha sikten inställt på en återförening längre fram i tiden. Desto längre tid umgänget begränsas, desto starkare motiv måste domstolen frambringe angående att begränsningen är nödvändig utifrån barnets vårdbehov. Frågan om återförening ligger i enlighet med barnets bästa när denne har utsatts för våld i hemmet. Rättspraxis tyder på att återförening kan ske trots tidigare våld i hemmiljön.²⁸⁸ Samtidigt har det framhållits att återföreningsprincipen är underordnad principen om barnets bästa. Likaså har det anförts att vårdnadsöverflyttning bör användas i större utsträckning.²⁸⁹ Det kan indikera att huvudregeln om återförening är på väg att få en svagare position än tidigare, under förutsättning att barnet vistats i familjehemmet en längre tid. Praxis från Europadomstolen visar dock på att principen om återförening är stark i fråga om att rätten till privat- och familjeliv inte ska inskränkas.²⁹⁰

I den bästa av världar har barn och föräldrar ett gemensamt intresse av skydd för det gemensamma familjelivet. När familjelivet utvecklas så att det blir skadligt för barnet, exempelvis vid våld i barnets hem, övergår intressena till att bli motstående. Huruvida umgänge bör ske vid LVU-vården blir en fråga om att skydda barnets privatliv och säkerhet istället för det gemensamma familjelivet. En intressant fråga vad gäller rätten till privat- och familjeliv och principen om återförening är om rättigheten och principen främst ligger i barnets eller föräldrarnas intresse. Eftersom vägledande praxis från Europadomstolen samt från kammarrätterna grundas

²⁸⁷ Sommerfeld mot Tyskland; Elsholz mot Tyskland.

²⁸⁸ Se avsnitt 2.3.3.

²⁸⁹ Se avsnitt 2.3.3.

²⁹⁰ Se avsnitt 5.3.1.

på överklagan från föräldern appliceras ett föräldraperspektiv på avgörandet. Det är således endast föräldrarnas rätt till privat- och familjeliv som faktiskt har prövats av Europadomstolen. Huruvida rätten till privat- och familjeliv eller rätten till frihet och säkerhet innebär en rätt för barnet att *inte* ha umgänge med föräldern har inte prövats. Tvärtom kan det också finnas situationer när barn vill ha umgänge med föräldern men att det inte anses förenligt med barnets bästa. Det har inte prövats huruvida en restriktion i ett sådant fall är en tillåten inskränkning i barnets rätt till familjeliv. Inte heller har det prövats eller tydliggjorts om rätten till familj innebär en rätt för barnet att få vara kvar i familjehemmet när det är gynnsamt för barnet. Sådana prövningar skulle både tydliggöra och framhäva barns rätt i förhållande till vårdnadshavaren på ett nytt sätt. Sådana fall skulle även kunna leda till ett mer uttalat barnperspektiv i Europadomstolens prövning.

Det kan diskuteras om domar där domstolarna reglerar umgänget mellan barnet och föräldern, där barnets vilja inte framgår och beaktas, respekterar barnet rätt till privat- och familjeliv. Av resultatet i den empiriska undersökningen framgår att barnets inställning beaktats endast i hälften av fallen. Även om gällande rätt tydliggör att umgängets rätten tillfaller barnet och inte föräldern i första hand kan det inte bortses ifrån att barnet i frågan om umgänge ska ske intar en roll som ett objekt istället för en självständig aktör i förhållande till föräldern. Föräldern har nämligen rätt att alltid föra talan i domstol i mål som rör barnet.²⁹¹ Barnet blir i detta fall snarare ett objekt för att föräldrarnas rättssäkerhet ska kunna tillvaratas. Socialnämnden ska dessutom var tredje månad överväga om umgängets begränsningen fortfarande behövs. Förutsebarheten för barnet blir på det sättet lidande, vilket kan anses påverka barnets behov av trygghet och stabilitet i negativ riktning. På så sätt finns en risk för att barnets rätt till familjeliv inte respekteras. Ett felaktigt beslut i umgängets frågan kan i yttersta fall riskera att barnet utsätts för våld och att dess rätt till säkerhet därmed inte tillgodoses.

Det kan visserligen anses att ett barnperspektiv framhävs i och med att barnets reaktioner och vilja ska beaktas i fråga om umgänge med föräldern ska ske. Barnet kan sägas få en ställning som ett eget rättighetssubjekt i och med den unges parts- och processbehörighet, där hjälp och stöd kan erhållas från ställföreträdare. Barnets lojalitet mot föräldern kan dock innebära att barnets sanningsenliga inställning inte uppenbaras. Å andra sidan kan barnets bästa och barnets vilja stå i konflikt med varandra. Barn kan inte alltid avgöra vad som är bäst för dem. Att ett sådant ansvar skulle läggas på barnet ter sig oförnuftigt. Därtill kan det finnas en svårighet att låta ett barn

²⁹¹ Se avsnitt 4.2.

komma till tals och sedan, mot beaktande vad som enligt resten av utredningen tycks vara barnets bästa, besluta i strid med barnets vilja.

8.3. Barnets bästa – en oklar och varierande princip även i detta rättsområde

Vad som också ställer till det för rättstillämparen vad gäller att bedöma huruvida umgänge ska begränsas mellan barnet och föräldern är att denne har att avgöra frågan utifrån barnets bästa. Svaret på frågeställningen när umgänget mellan barnet och föräldern kan begränsas är i teorin väldigt enkelt, nämligen *om det är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med vården och således då umgänget inte är förenligt med barnets bästa*. Enligt framställningen ovan ska umgämbegränsningen grundas på anledningen till omhändertagandet.²⁹² När barnet har utsatts för våld kan således själva våldet vara en anledning att begränsa umgänget. Det framgår även av resultatet från den empiriska undersökningen.²⁹³ Att våld i barnets hem kan vara en anledning till att begränsa umgänget stöds även av socialstyrelsens allmänna råd. I praktiken kompliceras bedömningen dock först och främst av principens odefinierade och oklara innebörd. Den oklara innebörden har visserligen ansetts medföra både positiva och negativa effekter.²⁹⁴ Eftersom varje fall och varje barn är unikt hade det inte varit önskvärt att dessa tvingas behandlas lika. Det ställer också höga krav på en fullgod utredning, vilket får anses positivt. Mindre förutsebarhet kring begreppet kan dock gå ut över barnets trygghet och rättssäkerhet.

Av resultatet från den empiriska undersökningen samt till viss del enligt Europadomstolens praxis kan konstateras att förekomsten av våld, bristande beteende från föräldern, negativa reaktioner hos barnet, en konsekvent uttryckt vilja om umgänget från barnets sida samt det faktum att omhändertagandet skett relativt nyligen kan vara faktorer som kan ge skäl för umgämbegränsning. Med stöd av dessa faktorer kan rättstillämparen motivera varför det är nödvändigt att umgänget begränsas utifrån barnets bästa.

Innebörden av principen om barnets bästa är inte bara oklar i sig, utan har också skilda andemeningar och syften i LVU-mål respektive familjemål. Flera uttalanden angående umgänge i familjemål får anses applicerbara även

²⁹² Se avsnitt 6.3.1.

²⁹³ Se avsnitt 7.4.2.

²⁹⁴ Se avsnitt 3.2.1.

på LVU-mål, exempelvis att ett barns rätt till umgänge med föräldern inte betyder att barnet måste umgås med föräldern under alla omständigheter. Vad som blir intressant i LVU-mål där barnet har omhändertagits på grund av våld i hemmiljön är om det, likt vid familjemål, kan presumeras att nära och god kontakt med föräldern är gynnsamt för barnet. I LVU-mål där barnet har omhändertagits på grund av våldsamt hemmiljö finns brister hos föräldern samt ett uppenbart skyddsbehov gentemot föräldern som inte finns i familjemål. I LVU stipuleras visserligen att socialnämnden har ett långtgående ansvar för att barnets umgänge med föräldrar så långt som möjligt tillgodoses.²⁹⁵ I LVU finns dock också en möjlighet att begränsa umgänget, någon motsvarande bestämmelse finns inte i FB. Som framkommit ovan poängteras det att vårdmässiga skäl är ett obestritt undantag till att frångå närhetsprincipen.²⁹⁶ Förarbeten är således tydliga med att närhetsprincipen *ska* kunna frångås. Presumtionen att kontakt med föräldern under LVU-vården är lämpligt för barnet står också i strid med de ovan redovisade utvärderingar av behandlingsinsatser för barn som upplevt våld mot eller av en förälder. Utvärderingarna stipulerar nämligen att den enskilt viktigaste förutsättningen för att barn skulle kunna tillgodogöra sig behandling var att de inte tvingades till umgänge med en, dömd eller endast utpekad, förövare.²⁹⁷ I fråga om umgänge vid LVU-vård borde det alltså vara otillräckligt att presumera att umgänge alltid är det bästa för barnet. Bristen på definition och ledning av hur principen om barnets bästa ska tolkas i olika rättsområden bidrar till att en stor del av bedömningen placeras på den enskilde utredaren och rättstillämparen med utrymme för subjektivt färgade värderingar. Det kan i sin tur leda till att presumtionen om att nära och god kontakt mellan barn och föräldrar står i enlighet med barnets bästa ändå blir ledande för rättstillämparen, trots att så inte är fallet alla gånger.

I slutändan hamnar rättstillämparen i en situation där denne har att bedöma om barnets trygghet, stabilitet och vårdbehov i det rådande ögonblicket kan sättas på spel till förmån för en, eventuell, återförening i framtiden. En situation där det beslutas att umgänge ska ske skulle istället kunna riskera att barnet inte får tid och möjlighet att bearbeta sina trauman och att det dröjer längre tid tills en återförening kan ske än om umgänget hade begränsats i tillräcklig mån från början.

²⁹⁵ Se avsnitt 6.2.

²⁹⁶ Se avsnitt 4.5.

²⁹⁷ Se avsnitt 6.5.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden

SOU 1987:7 – *Barnets rätt 3. Om barn i vårdnadstvister – talerätt för barn, m.m.*

SOU 1997:116 – *Barnets Bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige.*

SOU 2000:77 – *Samhällets ansvar för utsatta barn och unga.*

SOU 2005:43 (del A) – *Vårdnad – Boende – Umgänge. Barnets bästa, föräldrars ansvar.*

SOU 2008:3 – *Skyddet för den personliga integriteten – Bedömningar och förslag.*

SOU 2015:71 – *Barns och ungas rätt vid tvångsvård, förslag till ny LVU, Del A och B.*

Propositioner och regeringsskrivelser

Prop. 1979/80:1 – *Om socialtjänsten.*

Prop. 1981/82:168 – *Om vårdnad och umgänge m.m.*

Prop. 1989/90:28 – *Om vård i vissa fall av barn och ungdomar.*

Prop. 1993/94:117 – *Inkorporering av Europakonventionen och andra fri- och rättighetsfrågor.*

Prop. 1994/95:224 – *Barns rätt att komma till tals.*

Prop. 1996/97:124 – *Ändring i socialtjänstlagen.*

Prop. 1997/98:7 – *Vårdnad boende och umgänge.*

Prop. 2002/03:53 – *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.*

Prop. 2005/06:99 – *Nya vårdnadsregler.*

Prop. 2009/10:232 – *Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige.*

Prop. 2012/13:10 – *Stärkt stöd och skydd för barn och unga.*

Skr. 2016/17:10 – *Makt mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid.*

Beslut från myndigheter

JO, beslut den 24 november 1995, dnr 4105-1994.

JO 1998/99 s. 279.

JO 1999/00 s. 268.

JO 2002/03 s. 234 och 239.

JO 2004/05 s. 243.

JO 2004/05 s. 249.

JO, beslut den 28 april 2004, dnr 2017-2002.

JO 2005/06 s. 265.

Internationella dokument

General Comment no. 5, *General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child*. UN Committee on the Rights of the Child (CRC), 2003. (Cit. Committee on the Rights of the Child, General Comment, no. 5).

General Comment, no. 8, *The right of the child to protection from corporal punishment and other cruel or degrading forms of punishment*. UN Committee on the Rights of the Child (CRC), 2006. (Cit. Committee on the Rights of the Child, General Comment, no. 8).

General Comment, no. 13, *The right of the child to freedom from all forms of violence*. UN Committee on the Rights of the Child (CRC), 2011. (Cit. Committee on the Rights of the Child, General Comment, no. 13).

General Comment no. 14, *The right of the child to have his or her best interest taken as a primary consideration*. UN Committee on the Rights of the Child (CRC), 2013. (Cit. Committee on the Rights of the Child, General Comment, no. 14).

Litteratur

Bramstång, Gunnar (1985), *Sociallagstiftningen: en kommentar till socialtjänstlagen, lagen om vård av unga samt lagen om vård av missbrukare*. Stockholm: Norstedt. (Cit: Bramstång, 1985).

Danelius, Hans (2015), *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis: en kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*. 5., [uppdaterade] uppl., Stockholm: Norstedts juridik. (Cit: Danelius, 2015).

Esaiasson, Peter, Gilijam, Mikael, Oscarsson, Henrik & Wägnerud, Lena (2012), *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*. 4., [rev.] uppl., Stockholm: Norstedts juridik. (Cit: Esaiasson m.fl., 2012).

Hellners, Trygve & Malmqvist, Bo (2007), *Förvaltningslagen med kommentarer*. 2., [rev.] uppl., Stockholm: Norstedts juridik. (Cit: Hellners och Malmqvist, 2007).

Hindberg, Barbro (2006), *Sårbara barn: att vara liten, misshandlad och försummad*. 1. uppl., Stockholm: Gothia. (Cit: Hindberg, 2006).

Hollander, Anna (2004), *Att tillvarata barnets rätt och bästa. Om det komplexa uppdraget att företräda barn i rättsliga processer*, i: Hollander A, Nygren R och Olsen L (red.) (2004) *Barn och rätt*, Uppsala: Iustus förlag. (Cit: Hollander, 2004).

Kaldal, Anna (2010), *Parallella processer: en rättsvetenskaplig studie av riskbedömningar i vårdnads- och LVU-mål*. Stockholm: Jure Förlag. (Cit: Kaldal, 2010).

Kleineman, Jan (2013), *Rättsdogmatisk metod*, i: Korling, Fredrik och Zamboni, Mauro (red.) (2013) *Juridisk metodlära*. Lund: Studentlitteratur. (Cit: Kleineman, 2013).

Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.) (2013), *Juridisk metodlära*. 1. uppl., Lund: Studentlitteratur. (Cit: Korling och Zamboni, 2013).

Körner, Eva (2005), *Föräldraskapets (o)möjligheter: utredning & behandling av barn och relationen förälder-barn ur ett anknytningsperspektiv*. Göteborg: Psykologi Aveny. (Cit: Körner, 2005).

Lehrberg, Bert (2015), *Praktisk juridisk metod*. 8. [uppdaterade och omarb.] uppl., Uppsala: Iusté. (Cit: Lehrberg 2015).

Leviner, Pernilla (2011), *Rättsliga dilemman i socialtjänstens barnskyddsarbete*. Stockholm: Jure Förlag. (Cit: Leviner, 2011).

Lundgren, Lars, Sunesson, Per-Anders & Thunved, Anders (2016), *Nya sociallagarna: med kommentarer i lydelsen den 1 januari 2016*. 29. [rev.] uppl., Stockholm: Wolters Kluwer. (Cit: Lundgren m.fl., 2016).

Mattsson, Titti (2002), *Barnet och rättsprocessen: rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård*. Lund: Juristförlaget. (Cit: Mattsson, 2002).

Mattsson, Titti (2006), *Barnet som subjekt och aktör: en rättslig studie om barn i familjehem*. Uppsala: Iustus. (Cit: Mattsson, 2006).

Mattsson, Titti (2010), *Rätten till familj inom barn- och ungdomsvården*. 1. uppl., Malmö: Liber. (Cit: Mattsson, 2010).

Peczenik, Aleksander (1995), *Juridikens teori och metod: en introduktion till allmän rättslära*. 1. uppl., Stockholm: Fritze. (Cit: Peczenik, 1995).

Sandgren, Claes (2015), *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*. 3., [utök. och rev.] uppl., Stockholm: Norstedts juridik. (Cit: Sandgren, 2015).

Schiratzki, Johanna (2005), *Barnets bästa i ett mångkulturellt Sverige: en rättsvetenskaplig undersökning*. 2. uppl., Uppsala: Iustus. (Cit: Schiratzki, 2005).

Schiratzki, Johanna (2014), *Barnrättens grunder*. 5., [rev.] uppl., Lund: Studentlitteratur. (Cit: Schiratzki, 2014).

Singer, Anna (2000), *Föräldraskap i rättslig belysning*. Uppsala: Iustus. (Cit: Singer, 2000).

Singer, Anna (2012), *Barnets bästa: om barns rättsliga ställning i familj och samhälle*. 6., [omarb.] uppl., Stockholm: Norstedts juridik. (Cit: Singer, 2012).

Artiklar

Andersson, Gunvor (1998), *Föräldrakontakt och familjetillhörighet ur fosterbarns perspektiv* i: *Socialvetenskaplig tidskrift*, nr 1. (Cit: Andersson, 1998).

Carlsson, Ninni (2008), *En "dålig" flicka: könskonstruktioner i berättelser om sexuella övergrepp* i: *Socialvetenskaplig tidskrift*, (15):3/4, s. 257-275. (Cit: Carlsson, 2008).

Eklund, Hans (2010/11), *Anna Kaldal, Parallella processer – En rättsvetenskaplig studie av riskbedömningar i vårdnads- och LVU-mål (ak. Avh.)* i: *Svensk Juristtidning*, nr 1, s. 183. Stockholm: Svensk juristtidning. (Cit: Eklund, 2010/11).

Jareborg, Nils (2004), *Rättsdogmatik som vetenskap* i: Svensk juristtidning, s. 1-10. Stockholm: Svensk Juristtidning. (Cit: Jareborg, 2004)

Kaldal, Anna & Kankaanpää Thell, Emelie (2016/17), *Hedersrelaterat våld och förtryck mot barn och unga* i: Juridisk tidskrift, nr 2, s. 349. (Cit: Kaldal och Kankaanpää, 2016/17).

Lundström, Tommy & Sallnäs, Marie (2009), *Samhällsvårdade ungdomars kontakter med föräldrar och syskon* i: Socionomens forskningsupplägg, 26. (Cit: Lundström och Sallnäs, 2009).

Ryrstedt, Eva (2009), *Barnets bästa och vilja i domstol* i: Svensk juristtidning, s. 1013. Stockholm: Svensk juristtidning. (Cit: Ryrstedt, 2009).

Ryrstedt, Eva & Mattsson, Titti (2007), *Barn och föräldrar – kan vi acceptera dem som motparter?* i: Svensk juristtidning, s. 389. Stockholm: Svensk juristtidning. (Cit: Ryrstedt och Mattsson, 2007).

Elektroniska källor

Broberg, Anders, Almqvist, Linnéa, Axberg, Ulf, Grip, Karin, Almqvist, Kjerstin, Sharifi, Ulrika, K Cater, Åsa, Forssell, Anna, Eriksson, Maria & Iversen, Clara (2011), *Stöd till barn som bevittnat våld mot mamma, resultat från en nationell utvärdering*. Göteborg: Psykologiska institutionen, Göteborgs universitet. (Cit: Broberg m.fl., 2011). Tillgänglig på internet: http://www.gu.se/digitalAssets/1339/1339599_st--d-till-barn-som-bevittnat-v--ld.pdf (hämtad 2017-04-25).

Risholm Mothander, Pia & Broberg, Anders (2015), *Små barns behov av en långsiktig trygghet bas [Elektronisk resurs] En barnpsykologisk kunskapsöversikt*. Stockholm: Psykologiska institutionen, Stockholms universitet. (Cit: Risholm Mothander och Broberg, 2015). Tillgänglig på internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-119452> (hämtad 2017-04-25).

Socialstyrelsen (1997), *Tillämpningen av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga*. (Cit: SOSFS 1997:15) Tillgänglig på internet: <http://www.socialstyrelsen.se/publikationer1997/1997-10-15> (hämtad 2017-04-25).

Socialstyrelsen (2006), *Om barnet behöver ny vårdnadshavare*. (Cit: Socialstyrelsen, 2006). Tillgänglig på internet: <http://www.mfof.se/Documents/Vardnad,%20boende%20och%20umgange/Om%20barnet%20behover%20ny%20vardnadshavare.pdf> (hämtad 2017-04-25).

Rättsdatabaser

Clevesköld, Lars, Karnov, Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, 1 §, not. 6. (Cit: Karnov internet, 1 § LVU, not 6). Tillgänglig på internet: https://pro-karnovgroup-se.ludwig.lub.lu.se/document/529007/1#SFS1990-0052_N6 (hämtad 2017-05-08).

Clevesköld, Lars, Karnov, Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, 2 §, not. 9. (Cit: Karnov internet, 2 § LVU, not 9). Tillgänglig på internet: https://pro-karnovgroup-se.ludwig.lub.lu.se/document/529007/1#SFS1990-0052_N9 (hämtad 2017-05-08).

Mattsson, Titti, Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga (1990:52), 1 §. Lexino 2017-01-01. (Cit: Mattsson, LVU 1 §, Lexino 2017-01-01). Tillgänglig på internet: <https://pro-karnovgroup-se.ludwig.lub.lu.se/document/2240027/1> (hämtad 2017-05-08).

Mattsson, Titti, Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga (1990:52), 2 §. Lexino 2017-01-01. (Cit: Mattsson, LVU 2 §, Lexino 2017-01-01). Tillgänglig på internet: <https://pro-karnovgroup-se.ludwig.lub.lu.se/document/2240028/1> (hämtad 2017-05-08).

Mattsson, Titti, Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga (1990:52), 21 §. Lexino 2017-01-01. (Cit: Mattsson, LVU 21 §, Lexino 2017-01-01). Tillgänglig på internet: <https://pro-karnovgroup-se.ludwig.lub.lu.se/document/2240039/1> (hämtad 2017-05-08).

Mattsson, Titti, Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga (1990:52), 36 §. Lexino 2017-01-01. (Cit: Mattsson, LVU 36 §, Lexino 2017-01-01). Tillgänglig på internet: <https://pro-karnovgroup-se.ludwig.lub.lu.se/document/2240048/1> (hämtad 2017-05-08).

Mattsson, Titti, Socialtjänstlagen (2001:453), 1 kap. 2 §. Lexino 2016-04-01. (Cit: Mattsson, 1 kap. 2 § SoL, Lexino 2016-04-01). Tillgänglig på internet: <https://pro-karnovgroup-se.ludwig.lub.lu.se/document/2256700/1> (hämtad 2017-05-08).

Rättsfallsförteckning

Rättsfall från Högsta förvaltningsdomstolen

RÅ 1987 ref. 123.

RÅ 1990 ref. 97.

RÅ 1993 ref. 72.

RÅ 1995 ref. 46.

RÅ 1999 not. 124.

RÅ 2001 not. 107.

RÅ 2005 ref. 66.

RÅ 2008 ref. 55.

RÅ 2009 ref. 64.

HFD 2011 ref. 13.

HFD 2012 ref. 35.

HFD 2014 ref. 46.

HFD 2015 ref. 36.

Rättsfall från Högsta domstolen

NJA 1993 s. 666.

NJA 2014 s. 307.

Rättsfall från Europadomstolen

Olsson mot Sverige, dom den 24 mars 1988, 10465/83. (Cit: Olsson mot Sverige).

Nielsen v. Danmark, dom den 28 november 1988, 10929/84. (Cit: Nielsen v. Danmark).

Eriksson (Cecilia och Lisa) mot Sverige, dom den 22 juni 1989, 11373/85. (Cit: Eriksson mot Sverige).

Hokkanen mot Finland, dom den 23 september 1994, 19823/92. (Cit: Hokkanen mot Finland).

Johansen mot Norge, dom den 27 juni 1996, 17383/90. (Cit: Johansen mot Norge).

Ignaccolo-Zenide mot Rumänien, dom den 25 januari 2000, 31679/96. (Cit: Ignaccolo-Zenide mot Rumänien).

Elsholz mot Tyskland, dom den 13 juli 2000, 25735/94. (Cit: Elsholz mot Tyskland).

Kutzner mot Tyskland, dom den 26 februari 2002, 46544/99. (Cit: Kutzner mot Tyskland).

E. and others mot Förenade Kungariket, dom den 26 november 2002, 33218/96. (Cit: E and others mot Förenade Kungariket).

Sommerfeld mot Tyskland, dom den 8 juli 2003, 31871/96. (Cit: Sommerfeld mot Tyskland).

Wallová och Walla mot Tjeckiska republiken, dom den 26 oktober 2006, 23848/04. (Cit: Wallová och Walla mot Tjeckiska republiken).

Amanalachioai mot Rumänien, dom den 25 maj 2009, 4023/04. (Cit: Amanalachioai mot Rumänien).

Dolhamre mot Sverige, dom den 8 juni 2010, 67/04. (Cit: Dolhamre mot Sverige).

Neulinger och Shuruk mot Schweiz, dom den 6 juli 2010, 41615/07. (Cit: Neulinger och Shuruk mot Schweiz).

Nunez mot Norge, dom den 28 juni 2011, 55597/09. (Cit: Nunez mot Norge).

Y.C. mot Förenade kungariket, dom den 13 mars 2012, 4547/10. (Cit: Y.C. mot Förenade kungariket).

Jeunesse mot Nederländerna, dom den 3 oktober 2014, 12738/10. (Cit: Jeunesse mot Nederländerna).

O'Keeffe mot Irland, dom den 28 januari 2014, 35810/09. (Cit: O'Keeffe mot Irland).

Tyrer mot Förenade kungariket, dom den 25 april 1978, 5856/72. (Cit: Tyrer mot Förenade kungariket).